

BİLGE KARASU
NE KİTAPSIZ
NE KEDİSİZ

metis

Bilge Karasu
NE KİTAPSIZ
NE KEDİSİZ

Bilge Karasu (1930-1995) Şişli Terakki Lisesi'nde ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde okudu. Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü'nde, Ankara Radyosu Dış Yayınlar Bölümü'nde çalıştı. 1963-64'te Rockefeller Bursu'yla Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde bulundu. 1974'te Hacettepe Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. İlk yazısı 1950'de, ilk öyküsü de 1952'de *Seçilmiş Hikâyeler* dergisinde yayımlanan Bilge Karasu, 1963 yılında D. H. Lawrence'ın *The Man Who Died* (Ölen Adam) kitabının çevirisiyle Türk Dil Kurumu Çeviri Ödülü'nü, 1971'de *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı* kitabıyla Sait Faik Hikâye Armağanı'nı, 1991'de *Gece* kitabı ile Pegasus Ödülü'nü ve 1994'te *Ne Kitapsız Ne Kedisiz*'le Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü'nü aldı.

Bilge Karasu'nun Bütün Yapıları, ölümünden sonra derlenen kitaplarıyla birlikte on üç kitaplık bir koleksiyon oluşturuyor.

Bilge Karasu'nun edebiyatı hakkında, Bilkent Üniversitesi ve Mimar Sinan Üniversitesi'nde düzenlenmiş iki sempozyumun sunumlarından Doğan Yaşat tarafından hazırlanmış bir seçkiyi, *Bilge Karasu'yu Okumak*'ı (2013) tavsiye ederiz.

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
Tel: 212 2454696 Faks: 212 2454519
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com
Yayınevi Sertifika No: 10726

Bilge Karasu - Bütün Yapıları 5
Metis Edebiyat
NE KİTAPSIZ NE KEDİSİZ
Denemeler I
Bilge Karasu

© Metis Yayınları, 1994

İlk Basım: Mayıs 1994
Dokuzuncu Basım: Aralık 2013

Kitapta yer alan denemelerden "Bilge Karasu Adlı Birinin 50. Yaşı Üzerine Metin Taslağı", *Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı 1981*'de; "İletişimin Güçlükleri Üzerine Yerli Yersiz Sözler" ve "'Dostların Üzerine' Diye Söze Girişerek...", *Türk Dili*'nde 1982'de; "İmge Üretiminde Roman Hâlâ İlk Sırada" yine *Türk Dili*'nde 1983'te; "'Yeni' Dediğimiz Üzerine", *Bilişim*'de 1986'da; "Cinayetın Azı Çoğu", *Şehir* dergisinde 1987'de; "Ne Kitaplı Ne Kitapsız", *Gösteri*'de 1987'de ve "Bir Hayvanla Yaşamak", *Kedi* dergisinde 1994'te ilk kez yayımlanmıştır.

Yayın Yönetmeni: Müge Gürsoy Sökmen

Yayıma Hazırlayan: Sosi Dolanoğlu
Kapak Tasarımı: Emine Bora

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık:
Metis Yayıncılık Ltd.

Baskı ve Cilt:
Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No: 12/197-203
Topkapı, İstanbul Tel: 212 5678003
Matbaa Sertifika No: 11931

ISBN-13: 978-975-342-056-3

BİLGE KARASU
NE KİTAPSIZ
NE KEDİSİZ

Denemeler I

metis

BİLGE KARASU • BÜTÜN YAPITLARI

TROYA'DA ÖLÜM VARDI, 1963

UZUN SÜRMÜŞ BİR GÜNÜN AKŞAMI, 1970

GÖÇMÜŞ KEDİLER BAHÇESİ, 1979

KISMET BÜFESİ, 1982

GECE, 1985

KILAVUZ, 1990

NE KİTAPSIZ NE KEDİSİZ, 1994

NARLA İNCİRE GAZEL, 1995

ALTI AY BİR GÜZ, 1996

LAĞIMLARANASI YA DA BEYOĞLU, 1999

Hazırlayan: Füsün Akatlı

ÖTEKİ METİNLER, 1999

Hazırlayan: Füsün Akatlı

SUSANLAR, 2009

Hazırlayan: Serdar Soydan

HALÛK'A MEKTUPLAR, 2013

Hazırlayan: Halûk Aker

İçindekiler

Ne Kitaplı Ne Kitapsız

9

İmge Üretiminde Roman Hâlâ İlk Sırada

15

İletişimin Güçlükleri Üzerine
Yerli Yersiz Sözler

27

"Yeni" Dediğimiz Üzerine

39

Cinayetin Azı Çoğu

56

Bir Hayvanla Yaşamak

64

"Dostlarım Üzerine" Diye Söze Girişerek...

73

Bilge Karasu Adlı Birinin 50. Yaşı Üzerine
Metin Taslağı

91

Ne Kitaplı Ne Kitapsız

HANGİ YAZAR —okumayı yaşamının bir parçası saymışsa— kitap üzerine, kitaplarla ilişkileri üzerine bir şeyler yazmamış? Öncellerime bir kandille ben de katılayım, nesne-kitapla ilişkili bir soru sorduğunuza göre* oradan başlayayım.

Yaşamımın en pahalı, en imrenilir üç kitabını, 20-22 yaşlarım arasında "yaşadım". Pahalıydı, ama bana göre; değeri, imrenilirliği ise, *benim için*, geniş ölçüde metindeydi. Bugün, gene de çok güzel kitaplar sayarım onları. Aradan geçen 35 yıl onları bir parçacık "tarih" de kıldı. Ciltleri, kâğıtları, baskıları... Ama o gün de, büyük olasılıkla bugün de, kitap "pazarı" kurtlarının (*canis lupus* anlamında) dönüp bakacakları şeyler değil. Diyeceğim, öylesinin elime geçmesi, bu metinlerin daha ucuz baskılarının bulunmayışındandı. Yaşamımın tek yatırımı kitap oldu ya, "pazar"lık değerliye önem vermediğim için paramı "hava"ya yatırsaymışım durum pek değişik olmazmış.

Binlerce kitabımın arasında "numaralanmış" kitap olsa olsa üç beş tane. Besbelli, "özellik" de aramamışım.

Bir iki kitabın ardından koştum koşmasına. O anda okunması, görülmesi gereken kitaplar hiç olmadı değil yaşamım-

* *Gösteri* dergisinin bir soruşturması.

da. "Kitaplık hizmetleri" sağ olsun! Azrak kitabı, gerektiğinde buldum; ama edineceğim diye hiç çırpınmadım.

Okumak istediğim için —genellikle ucuz baskısını bularak— aldığım kitaplar, yani bugün dolapları dolduran kitapların çoğu, bana ilk on-on iki yıl içinde birkaç şey öğretti: Okun/a/mayan kitap, ölü bir nesnedir, bir yükür. Ne yazık ki okunmuş kitapların birçoğu da zamanla böyle bir ölü yük olmaya adaydır. İster tozdan ister güneşten (kimi zaman da bir kedinin aşırı ilgi ya da sevgisinden) korumak için pek çoğunu kapılı, kapalı dolaplara doldurduğuma göre kitaplarımı, malımı sergilemek gibi bir merakım da yok; okuduğumla kendi "ellik-ıngem" arasında görünür bir bağ kurmak, derdim değil. İnsan okumaya meraklıysa, birçok kitabı okumak ister, alır (edinir). Okumanın düzeni ise, değişebilir; hızı önceden kestirilemez (örneğin, okunmak üzere sıraya koyduğum beş-on kitap olmuştur ama beşini-onunu art arda okuduğum olmamıştır. Araya, gerekli ya da gereksiz, başka kitaplar girmişdir. Sonraları, okuma üzerine geliştirdiğim düşüncelerde, okuma hızları, okuma düzeni üzerine bu ilk gözlemlerimin payı önemli oldu). Uzun süre içinde "iyi" okuma ile, edinilmiş kitap sayısı birbirine bağlı değil. Belli bir dönemin bütün ilgileri yaşam boyu sürüp gitmez; ilgilere değişiklik olduğu için "başka" dönemlerden söz edebiliyoruz zaten. Ana ilgiler, yani dönemden döneme, bir biçimde sürüp gidebilenler de, pek başka şeylerle beslenmek isteyebilir, ister. Her adımda ölü kitap yükü artar durur. Kimi zaman alındıktan yıllar sonra okunabiliyor bir kitap (şimdi, aldıktan otuz, hatta kırk yıl sonra okuduğum kitaplardan söz edebiliyorum. İşin tuhafı, bu okumaların hemen hemen hiçbiri "geç kalmışlık" duygusu vermedi bana. —Verecek olan kitapları zaten okumuyor muyum ne?— Tersine, ancak kırkına ellisine gelindiğinde okunması gereken kitaplar hiç de az değilmiş diye düşündüğüm

çok oldu. "Birçok kitabın, yazar kaç yaşında yazmışsa o yaşta okunması galiba pek yerinde olur," dedim sık sık). Ama artık nesne-kitaptan değil, metinden söz etmekteyim.

Okur kitap arar ama, kitabın da okuru bulduğunu ben çok gördüm. Açıklanabilir bir şey söylemiyorum belki, ama "rastlantılar"ın çoğu, *açıklayamadığımız için* rastlantı görünmez mi?

18. yüzyılın ortalarından bu yana "Serendipli Üç Şehzade" masalından yola çıkılarak türetilmiş bir sözcüğü var İngilizcenin: *Serendipity*; aranmakta olmayan değerli/hoşlanılır bir şeyin insanın karşısına çıkıvermesi anlamında kullanılan... Elbette, *aranmayan şeyin bulunması*, olacak şey değil. Ne var ki, "aranmama"yı "o anda aramakta olmamak" ya da "aranması gerektiği düşünülen yerde aramakta olmamak" diye yorumlarsak, birçok kişinin bu "Serendiplilik"ten (az ya da çok) pay aldığını kestirebiliriz. Serendip yağmuru benim de tarlama yağmıştır ara ara.

Bir şey (birçok şey, bir şeyler) öğrenmek için okumak, kitaba yönelmek ile, haz duyulduğu (duyulacağı umulduğu) için okumağa oturmak arasında, gerçekten, *büyük* bir fark var mı? Hatta, *herhangi* bir fark var mı?

Bir buçuk yıl önce (18 yıl oturduğum evden) taşınmam gerektiğinde kitaplarıma duyduğum öfkeyi yakınımıdakiler hep gördü. "Hepsini satacağım!" diye haykırdım, söylendim günlerce. Bir iki "göstermelik" satış bile oldu. En az iki bin kitabımı satmağı tasarladım ya, bugüne dek bu satışın bir parçası bile gerçekleştirilmiş değil. Yıllardır "satacağım" deyişim, beceremeyişim, "mal"ımdan kopamayışım, alıcı çıksın diye beklerken alıcı çıktığında mızımızlanacağımı bilişim... Çok başka bir düzeyde de tanıdığım bir duygu bu... Çok sev-

diğiniz, birlikte yaşadığınız, onsuz bir yaşamı düşünemeyeceğiniz ölçüde yaşamınızda yer etmiş kişiler, varlıklar da, sizi bezdirir arada bir; içinizin bir kuytularında onlardan kurtulmak istersiniz. O kişinin, o varlığın ölümünü bile geçirirsiniz usunuzdan, getirirsiniz gözünüzün önüne (tepkinin ilkelliği apaçık değil mi?). Kendinizi ne kadar *bağlı* (sözcüğün hemen hemen *her* anlamıyla *bağlı*) duyduğunuzun bir kanıtı değil midir zaten bu çılgınlık? Çılgınca şeyler düşündüğünüzü de bilirsiniz (suçluluk duygularından falan söz etmiyorum) çünkü bilirsiniz ki onsuzluk, sizin de, en azından *bir parça* ölümünüzdür. Düpedüz. Evet, ölenlerin ardından yaşandığını, ölenle ölümediğini herkes bir gün öğrenir. Ama eksilerek, azalarak, sakatlanarak, bir yeri koparak yaşandığını...

Oysa nesne-kitaptan kopabilmek gerek. Metinden ya da öğreniden söz edilecek olursa diyeceğim ki, o metin sizi uzun ya da kısa süre besleyip yaşattıysa, ondan da kopmasını öğrenmek gerek. Özümlediğinizle yetinebilirsiniz. Vazgeçilmez metinler yok mu? Elbette var; ama ne kadar az! Onları mezarımıza taşımayacaklardır gene de, cenazemizi kaldıranlar.

Bunları bir yazar, kitap *üreten* bir kişi söylüyorsa, birilerine bir süre yoldaşlık edebilecek, birilerini uzun ya da kısa bir süre besleyebilecek bir metin üretmiş olmanın mutluluğuyla yetinebileceğini çoktan öğrendiğindendir. Yazarın avuncu, 3200 yılı aşkın bir süre önce, bir papirüs üzerinde şöyle dile getirilmiş:

...İnsan ölür, gövdesi yeniden toz olur
benzerlerinin hepsi toprağa döner yeniden
ama kitap, anısuun ağızdan ağıza iletilmesini sağlar.
Bir kitap, sağlam bir evden yeğdir
ya da Batı'da bir tapınaktan,
bir kaleden de yeğdir.....

(Chester Beatty IV, arka yüz)

*

Kitap aracılığıyla zenginlik ya da beğeni inceliği gösterisi, kitap dışında yaşam bilmemek (kitap dışında bir yaşamı unutmak), bilgililiğiyle övünmek... Pek anlamsız göründü bunlar bana. Hem kitapça zenginlik, bulunmaz kitapların ardına düşme, bir çeşit spor; sınırları vardır, tanımak zorundasınızdır; "el elden üstündür" demesini öğrenirsiniz. Bildikleriyle övünmekse, bilmediklerimizin —bir şeyler öğrendikçe daha da büyüyen— uçsuz bucaksız ummanı karşısında ne kadar zavallı bir çaba!

Kitap yığdım, hata etmişim; kitap edinmeği marifet sanmışım. "Aradığım şu kitabı bulmazsam ("yaşayamam" der gibi) işimi yapamam" demenin abartı olduğunu sanıyorum. Hiçbir kitap *her* güçlüğü çözmeyecektir. Tamam.

Ama, okudum. Yaşamım boyunca, durmamacasına; okumaksızın yaşayamayacağımı duya duya. Birçok şeyin ölüp gittiği —ölüp gittiği *düşünülen*— bu yaşında bile, en çılgın çeşitliliği içinde okumalarımı sürdürmemek, usumdan geçirebileceğim en büyük "olmazlık". (Özimgemle ilişkili bir şey olsa gerek.) Geçenlerde bir soruşturmacıya vermiş görüldüğüm yanıt, sözümün biraz yanlış anlaşılmasının sonucuydu; bu yazı, o yanlış düzeltmemi gerektiriyor: Okumalarının "mevsimi" yok; örneğin, yazın okumağa daha çok vakit buluyor değilim. Çok okuduğum, yani okuduklarım listesine sık sık birer satır eklediğim dönemler de var, listenin neredeyse donup kaldığı dönemler de var. Çeşitli nedenlerden ötürü... (Kitap karıştırmaktan, parça bölük okumalardan değil, birimmetin okuyup bitirmekten söz ediyorum.) Okuma hızımdaki bu yükselmeler ya da alçalmalar yaza da rastlayabilir, kışa da; bir bütün olarak şu yıla da, bu yıla da. (Liste tutmanın yararın-

dan söz etmeyeceğim burada; ama gene bu yazı çerçevesi içerisinde bana sorulabilecek bir soru var galiba: Liste de, bir edinti özeti olarak, kitaplarından *değilse bile* okuduklarından övünç payı çıkarmanın bir dayanağı sayılmaz mı? Övünmem güç çünkü listeyi kendim için tutuyorum, ayrıca, yıl sonunda okumalarımın sayısını genellikle pek yetersiz buluyorum. Çok daha fazla okumam *gerektiğini* düşünerek yaşadığım söylenebilir, bu durumda.) Temel ilkem, herhangi bir kitabı, herhangi bir anda, istediğim için, *istek duyduğum* için okumak. İstek duymadığım bir kitap, karşımda duruyorsa, beni rahatsız bile edebilir.

Kitabı bıraktım, okurdan söz ettim. Mısırlının dediği gibi kitap pek güzel de, okur *da* olmalı: Nasıl okumak gerektiğini, gerekebileceğini durmaksızın araştıran, öğrenmeğe çalışan, biraz olsun öğrendiğini düşünebilecek hale gelmiş okur... Okumasını bilen, gerçi, okuyarak öğrenmiştir; her okuyanın (hatta "yazanın" demeli) okumasını öğrendiği ise hiç söylemez.

Varlığına alıştığım bir nesneden kopmak güç gelebilir. Yaşamak, pek çok şeyden kopmasını öğrenmektir de. Ama (ister yaşarken, ister okurken) başkalarında gördüğüm için varolduğunu öğrendiğim "bir nesneye duyulan yakıp tüketici tutku", sanıyorum, bilmediğim bir şey. Bir nesneyi, hatta daha genel olarak bir "şey"i, bütün varlığımla istemeği, yani içimden istemeği, ya da, birinden, bir başkasından istemeği, beceremedim. Avdan, avcıdan çok söz ettim, ama onlar nesne değil; onlar, yaşamın akıp gidişi içinde, kişinin temel tutumları. Avlığı, avcılığı becerdim mi ki? Avcı da, av da, kendileri üzerine bir şeyler düşünürler elbet; ama avı avcıdan, avcuyu avdan sormak gerekir; *mutlaka!*

İmge Üretiminde Roman Hâlâ İlk Sırada

1928 YILINDA Virginia Woolf, Vita Sackville-West'e yazdığı bir mektupta, romanın "kendisine, yazılamayacakmış gibi gelen" bir şey olduğunu anlatır... Herhangi bir yazı yazması gerektiğinde şöyle bir saat falan düşündükten sonra söylenecek bir dizi şey gelirmiş ya usuna, roman, hiç ulaşılamayacak bir "karşı yaka" gibi görünürmüş.

Nasıl imrenmem V. Woolf'un haline? *Her yazı* ulaşılması çok güç bir "karşı yaka" gibi görünür bana. Ama şurada, şu anda önemli olan, benim duygularım değil, Woolf'un duyguları değil; ikimizin de *kullandığımız* bir şey... İster romanı ister yazıyı yazma işini "anlatmak", "karşımızdakine içimizdeki iletebilmek" için kullandığımız bir şey. Bizim bulmadığımız, yaratmadığımız, ama kullandığımız için (kullanırken, kullanmakla) iletmek istediğimizi en kestirme, en "dolu" biçimde iletebileceğine inandığımızı belli ettiğimiz, kısacası, *öznelleştirdiğimiz* bir şey: Bir imge...

Bu imgeden yola çıkarak, kendi hesabıma şunları söyleyebilirim örneğin: Ulaşılabilecek "karşı yaka" bir metnin bütünlüğüdür; o metnin, başına oranla "sonu" değil. Yazı (belki V. Woolf için de öyleydi, bilemem...), yazan için de, okuyan için de (elbette, romanın kişileri için de) bir yolculuktur. (An-

cak, gerek "ulaşma"nın, gerek "yolculuğun" *nasıl* işler oldukları, *nasıl* tasarlanıp anlamlandırılacakları, şu yazımı okumakta olan her okur için öznel bir şey olacaktır.) Yolculuk bir yola vurmaktır kendini; karşı yakaya ulaşmanın bütün hazlarıyla¹ acılarını, güçlükleriyle kolaylıklarını yaşatacak bir yola... Kendimizi sınıyıp tanıyacağımız, çeşitli yol arkadaşlıkları kurabileceğimiz ya da yalnız, yapayalnız kalacağımız bir yola...

*

Bir imgeden yararlanarak üretebileceklerimiz, ya da, bu imgenin "içine" yerleştirip doldurabileceklerimiz, bu imge yardımıyla kavrayıp yorumlayabileceklerimiz tükenmez, tüketilemez. Öyle sanıyorum.

*

Romanı, *yazın* türlerinden biri olarak görmek, *yazın* açısından düşünmek niyetinde olmadığım bu yazıya, bir romancının (roman yazma işinden söz ederken) kullandığı bir imgeyle başlamam, boşuna değil.

Bu yazıda, imge üretme, imge dolaşımını sağlama bakımından, yaratılmış en büyük "makine"lerden biri olarak bakmak istiyorum romana. Eski-yeni, iyi-kötü, ilkel-yetkin gibi

1. Geçenlerde bir dostum, okurun duyduğu hazdan söz ederek ona bu hazzı vereceğini düşünürken yazarın haz duyup duymadığını merak ediyor, soruyordu: "Yazarken haz duyar mısın?" Doğrusu, yanıtlamak güç. Bitirmenin hazzı var, o elde bir. Ama yazının yazılması sırasında, olsa olsa, güç bir yerin "iyi gibi görünen" bir çözüm bulunarak "bitirilmiş gibi olması"nın duyurduğu bir hazdan söz edebilirim. İlk yazılışı bitmiş metin üzerinde çalışırken "bak, bu pek fena olmamış galiba" diyebildiğim yerler de "haz verici" sayılır. *Yazma gereğini* yerine getirmenin hazzından söz edebilir miyim?.. Evet, o haz var.

nitelemeleri usumun kıyısına uğratmadan, romanın başka "işlev"lerini düşünmeden...

*

Öyle sanıyorum ki yaşamımız, sürekli bir yapıtı-üretimidir. Sürekli olarak bir yapıtı içinde yaşıyoruz, ya da, her yaşadığımız (önemli ya da önemsiz, ağır ya da hafif, güçlü ya da sili bir öge halinde) "yaşamımız" dediğimiz yapıtıyı oluşturuyor. Bu büyük yapıtının öğeleri de, daha sınırlı, daha küçük yapıtılar.

Kabaca söylendikte, "gerçeklik" adı verilen şey yok mu demek istiyorum? Hayır. "Gerçeklik" adı verilen şeyi ancak birtakım yapıtıların yardımı, aracılığı, "varoluşturuluşu" ile algılıyor, kavıyor, anlamlandırıyor, düşünüyor, anlıyoruz demek istiyorum.

Bu yapıtılara, imge adını veriyorum.

Bu yapıtıların kimi zaman kendisine, kimi zaman da bir ya da birkaç ögesine, başka başka alanlarda, başka başka adlar verilmiştir, veriliyor. Beni ilgilendiren, imge adını verdiğim bu irili ufaklı yapıtıların, oluşturduğunu düşündüğüm dizge ya da dizgeler...

İşe, kendimiz üzerine kurduğumuz imgelerle başlarız. Bunlar, en az, üç tane olacaktır. Bunlardan yola çıkarak ilişkilerimizin hepsini, her türlüşünü —gitgide genişleyen çerçeveler çize çize, her çerçevenin içine daha küçük çerçeveler oluşturan öğeleri ya da öge öbeklerini yerleştire yerleştire— içine alan imgeler oluştururuz. Bunların toplumsal boyutlara ulaşmış olanları, doğayı, tarihi, kültürü "anlamakta" kullandığımız en kapsamlı dizgeler durumuna gelecektir.

Biribirinin içinde yer alan, bir dizge, ya da, bir dizgeler bütünü oluşturan bu anlamlandırıcı çerçevelerin yardımıyla

gerçekliği yorumladığımızı, ona bir anlam verdiğimizi düşünüyorum. Söylediğimiz, düşündüğümüz herhangi bir şey, birbirini üzerine kurulmuş, birbirinin tabanını oluşturan bir dizi imgenin ürünü, sonucu, olabiliyor.

*

Bu deneme, imgeler üzerine kurduklarımı anlatmak için de yazılmıyor. Ama romanın imge-üreticiliğinden söz açmadan önce, söylenmesi gereken bir iki şey var.

İmge adını verdiğim yapıntıları, daha çok, bir "kalıp", bir "çerçeve" diye niteleyebilirim. Sözcüğe, deyime çevirebildiğimiz, dolayısıyla başkalarına iletebildiğimiz (iletebiliyorsak...), bu çerçeve, bu kalıp. Ama bu kalıba her birimizin yerleştirebildiği, koyabildiği, kimi zaman hiç iletemeyecek ölçüde öznel olabiliyor galiba... Bu özneliği, bir parça olsun iletilebilir kılmanın bir yolu, ayrıntıyı dilselleştirebilmek, biraz daha, biraz daha inceltebilmek...

Oysa imgenin bu güç-iletilebilirliği, kabul etmekte çok gönülsüz davrandığımız bir şeydir. İletebildiğimize inanır, "anlaşılması" karşısında kırgınlıklara kapılırız. Ya da bizim "apaçık" gördüğümüzü başkalarının niye görüp "istemediğine" bir türlü akıl erdiremeyiz. Kötü niyetten söz ettiğimiz yerdir burası. Bizim, başkalarının gördüğüne "yanlış" diye bakmamız, o görüleni "saçma" saymamız, ya da "bu bir türlü anlaşılacak bir şeydir, başka türlü nasıl anlarsınız" dememiz, hep, aynı engelle karşılaştığımızı kabul etmek istemememizdir. Dilsel çerçeve ile öznel "dolgu" arasındaki süreksizliğe katlanmak pek güç geliyor bize. Öznelin ortaklaşa kullanılmayacağını anlamının güçlüğüdür bu. Sızlanmak istediğimizde anlaşılmadığımızı söyleriz de "anlatım gücümüzün" her şeyi iletmeğe yetmesi gerektiği yollu sarsılmaz bir inanç-

la işe girişiriz bir şeyler anlatmağa niyetlendiğimiz zaman...

Bir şey daha var: İmgelerimize pek bağılıyızdır. Onlara yönelmiş her "saldırı" (ya da, saldırı olarak görmek istediğimiz, görmeğe hazır olduğumuz her davranış) bizi çok sert savunmalara götürür, kolaylıkla saldırganlaşırız savunma ile yetinemeyip. İmgelerimizde değişiklik yapmağa hiç katlanamaz gibiyizdir. Oysa, *yaşayabilmek* için bu imgeleri durmadan düzeltebilmemiz gerekiyor, değiştirebilmemiz, "zenginleştirebilmemiz" gerekiyor. Yaşamak, yaşlanmak, dünyaya, insanlara, olup bitene her gün yeniden bakabilmek, bütün bunların her gün yeniden anlam taşıyabilir olması, ancak bu değişme ile olanak kazanır.

İmgenin başlıca niteliği, bütünlenmemişliği, açıklığıdır, *bir bakıma*. Sürekli olarak yeni öğeleri sindirebilir, özümleyebilir. Ne ki, bu yeni öğeleri (imgelerimize yedirmeğe çalıştığımız, katlandığımız, bunu kabul ettiğimiz zaman) varolan (eski) öğeler doğrultusunda seçmeği yeğlediğimiz söylenebilir. Kimi zaman (oldukça seyrek görülen bir şeydir bu) varolan öğelere aykırı bulduğumuz öğeleri kabul etmek zorunda kaldığımızı duyarız elbet. Sarsılırsınız bu durumlarda. Çünkü değişiklik, imgenin "kapalı" sayılabilecek "makam"ına, "kip"ine, ana çizgilerine dokunur hale gelmektedir.

Bu *özümleme* ile *uyarlanma* işlemlerinin, bilginin yapılarından söz edilirken düşünülen özümleme ile uyarlanma işlemlerine benzediğini sanıyorum. İmgelerimizi uyarladığımızda bizi zorlayan "gerçeklik" ise, "dış dünya" da olabilir, başka bir imge de olabilir. "Gerçeklik" dediğimiz, her birimiz için, imgelerimizden başka bir şey değildir bir bakıma. İmgelerimizi sürekli olarak bozup düzelterek, yeniden kurarak, onlara bu özümleme ile uyarlanma işlemlerini uygulayarak, kendimizi, kendimizin dışında kalanı, *anlamlı* tutmağa çalışırız.

İmgelerimizin kimi kesimini iletişim süreçlerinde *kullanırız*; ama genel olarak ele alındığında imgeler "kimya"sı, bir iletişim sorunu değildir; iletişim sürecinin öncesi ile sonrasında hızlanan, önem kazanan, her türlü iletişime vereceğimiz, vermek isteyeceğimiz yönü, biçimi, önemi, anlamı belirleyen, sürekli bir bireştirme-ayrıştırma etkinliğidir.

*

İmgelerin değişmesinde, zenginleştirilmesinde en önemli iki etmen, ilişkiler (özellikle arkadaş, dost ilişkileri) ile okumalar.

Bizi burada ilgilendirecek olan, okumaların bir türü... Ama okuma *çeşitlerinden* biri değil, okunan *metin türlerinden* biri: Yapıtı olmadığını ileri sürdüğü durumlarda bile yapıtı niteliği "resmen" bilinen roman...

"...yazıcıdır, yazıcı olduğu için de sözcüklerin, sözcüklerin dünyaya kattığı imgelerin kölesidir..."

H. Bianciotti - *El Amor no es Amado*

Okuma, bir bakıma "alışveriş" değildir; yazıyla, yazının yazarıyla "tartışır" görünsek de, kendi kendimizle tartışmaktayızdır bu açıdan bakıldıkta. Her okuma, az ya da çok, birtakım değişikliklere uğratar imgelerimizi. Ama okuduklarımızın *imge üretme* gücü ölçüsünde, gerçekte bir bozma-yeniden kurma süreci olan bu değişme, küçük ya da büyük olacaktır. *Okuma yaşantısı* diyebileceğimiz süreçtir bu.

İmdi, okuduklarımızın (birtakım ayrıntılar üzerinde durmamak koşuluyla) iki büyük bölüme ayrılabilceğini ileri süreceğim: "Gizli" yapıntılar ile "resmi" yapıntılar... "Gizli" yapıntı, bir gazete haberinden bir fizik kongresine sunulan

bildiriye dek, "yapıntı olmadığı" baştan bilinen her türlü yazıdır. "Yapıntı" değildir; bir gerçekliği, bir hakikati, bir görüşü yansıtmakta ya da dile getirmektedir. "Doğruluğu"na herkes baştan inanmıştır. (Uydurma, ya da, yalan diye nitelenen bir haber, yanlış olduğu ileri sürülebilen bir düşünce, geçersiz çıkarımlara dayalı bir yazı, *gene de* yapıntı alanının dışında kalır. Bir yalanın, bir yanlışın *doğrusu* her zaman ortaya konabilir.) Okuduklarımızın bu türüne "gizli" yapıntı deyişim, bunların gerisinde, üzerinde durdukları temellerin çeşitli düzeylerinde, *imgelerin* çok belirleyici yerler tutmasındandır. Bu imgelerin kökeni bireysel de olabilir, toplumsal da... Tasarımlarımız, nesne ya da durumlara yüklediğimiz anlamlar, bakışımız, kurgumuz ya da kurduklarımız, birtakım temel imgelerin yönetimindedir. Umduklarımız, beklediklerimiz de, imgelerden dolayı umulmakta, beklenmektedir. (Bunları okuyan okurun kurdukları, kavrayıp anlamlandırdığı üzerinde ise, hiç durmuyorum şu anda...)

Ama "resmi" yapıntılar da var: Yapıntı olmakla yetinmeyip "yaşayan kişilerle herhangi bir benzerliğin rastlantıya verilmesi gerekeceğini" belirtenler yanında, "gerçek olayları, gerçek bir öyküyü" anlatacağını bildirenler de vardır ama, başlığının altına *roman* (ya da *öykü*, *anlatı*) nitelemesinin gelmesiyle bunların yapıntı niteliği resmileşmiştir. "Tanımı" gereği "gerçek (sahici, doğru vb.) olmadığı" baştan kabul edilen yapıntılardır bunlar.²

Bireysel düzeyden kültür-tarih çerçevelerine dek uzanan sayısız imge dizileri at oynatır bu yapıtlarda. Öykü ya da anlatı diye nitelenen metinlere oranla roman, *genellikle*, daha karmaşık bir girişimdir; gerek yazılışı, gerek okunuşu, imge

2. Öyledir de, Bianciotti'nin bir sözünü daha buraya almadan edemiyorum: "Düş gücü, imgelem, ancak kendini gerçeklik sanır, kendine gerçeklik süsü verirse, gerçeklik ile yarışabilir." (a.g.y.)

üretimi ile dolaşımı açısından daha zengin olanaklar sağlar.

Roman da, tarih kitapları gibi, bir geçmişin (kimi zaman da, bir geleceğin) düzayak bir öyküsü (anlatısı) değildir; yazarın (okur *da* olan yazarın), o geçmişi (o geleceği) kendi gününün gözü ile nasıl kurmakta olduğunu öyküsüdür (anlatı-sıdır). Her şeyden önce romanın (ya da tarihin) *kendini* nasıl gördüğü, "dünya"yı belli bir düzene sokan metnin *kendi* düzeni üzerine, kendi kendi üzerine kurduğu/yarattığı imge, söz konusudur. Dünyanın nasıl görülüp nasıl gösterileceğini, nasıl dile getirilmesi gerekeceğini "öğretmekte"dir roman, ya da tarih kitabı.

Okur düşünülürken söylenecek bir şey daha var: Yazarın sunduğu "öykü"nü tek tek okurların nasıl anlamlandıracağını, bu "öykü"nü nasıl işlemlerden geçirerek özümleyip kendi içlerinde, kendileri için, nasıl kuracaklarını kestirmek çok güçtür; metnin bu özümlemeyi sonuna dek (tek bir biçime kapatarak) belirleyeceğini *düşünmek bile* olanaksızdır.

Roman, katmerli bir imge üreticidir. Hem de iki düzeyde: Bilerek, isteyerek türettiği imgeler vardır, her yazarın. Bunların harcı, varolan, çevresinde, kültüründe dolaşan imgelerden, okuduğu yazarların türettiklerinden karılmıştır. Ama yazarın, farkına varmaksızın, içinde yaşadığı dünyadan alıp kullanarak yazılı dolaşıma ilk kez (ya da, yeniden) soktuğu, kattığı imgeler vardır. Bunlar yeniden üreyecek, başka tüketimlere kaynaklık edecektir.

*

Romanın en "görünür" imgeleri, betimsel parçalardır elbet. Ama betimin nasıl tasarlanıp gerçekleştirildiği üzerine düşünmek, bir başka imge dizisine açılacak kapıyı aralar. Bir "dünya"nın betimi, bir bakışın da betimidir çünkü. Bu bakışı

belirleyen, oluşturan, gene de bir imgeler dizisi, kimi zaman da bir imgeler dizgesidir.

Betimlerin konusu, "betim" adı verilen etkinliğin sınırları da, bizi birtakım başka imgelere götürür: "Dünya"da şunlar şunlar, şu şu ölçüde önem taşır, şu şu düzenler içinde anlamlıdır, demektediriz.

Betimler dışında çeşitli düzeylerdeki bağlantılar, kişinin ya da kişilerin kendi kendileriyle, biribirileriyle, çevreleriyle, geçmişleri, bugünleri, yarınlarıyla ilişkileri, pek "nesnel" bir şey gibi görülen doğa ile kurdukları alışveriş, gene, bu iki katlı imge dizilerinin ürünleridir: Görülüp gösterileni belirlediği kadar, onu *öyle* göstermeği de belirleyen imgelerin ürünleri...

Bu çeşit bir çözümlemeyi, romanın varoluşundan başlayarak, tasarlanışına, kuruluşuna, kurgusuna, yapısına, bir okur çevresine yöneltilişine dek uygulayabilir, her düzeyde (en azından iki kat halinde) bu iç içe duruşu seçebiliriz. Her roman, yazarının bireysel imge dizilerinden başlayarak içinde yaşadığı kültürün çeşitli katmanlarının, bunların ötesinde de çağının imgeler bütününe varan bir çerçeve içerisinde yer alır; bu imgeleri kullanır, çoğaltır, yayar; "kayda geçirip" iletir; "yeni" imgeler yaratır.

Yazarın sunduğu "kimya", metindedir. Belli bir kişinin, belli bir anda üretmiş olduğu bir kimyadır bu.

Ya okurun okuduğu?

Sorun daha da karmaşıklaşıyor bu noktada. Okur da "kendi gözü" diyeceğimiz bir "almaç"la okumaktadır. Yani kendi imgelerini, imge dizgelerini okumasına uygulamaktadır.

Romanla (dilleri, siyasal sınırları, çağları aşabilen bir nitelik taşıyan bu yazı biçimiyle) karşı karşıya kaldığında okur nelerle yüz yüze gelir, hangi durumlarda kalabilir, diye düşü-

nürsek, şöyle bir şey söyleyebiliriz sanırım:

- Roman, okurun kendi dilinde yazılmış olabilir, o dile çevrilmiş olabilir; okur, romanı bir yabancı dilde (yazıldığı ya da çevrildiği bir "yabancı" dilde) okumakta olabilir.

- Roman, okurla çağdaştır ya da değildir.

Okur açısından, sekiz ayrı ulama girebileceğini görüyoruz bu okumaların... Her birinde, okurun yorumlayacağı, kuracağı, üretebileceği imge dizileri başka başka olacak; metinden aldığı şeyler yoluyla kendi imgeleri üzerinde girişebileceği "düzeltme, genişletme" işlemleri değişik biçimlere girecektir.

Roman, okurun "tarihi"nin belli bir noktasında karşısına çıktığına göre, okurun (o tek okurun) görgüsüne (yaşantılarına, okumalarına) bağlı olarak değişik yollar açacaktır karşısında.

*

İlginç olan şu: Bir roman okumağa oturuyoruz. Bir kurmaca karşısında olduğumuzu biliyoruz. Okuma, bir bakıma, "gerçek" olmadığını bildiğimiz birtakım kişilerle işlerin, "gerçekliği" andıran ya da andırmayan bir dünyada, çok değişik birtakım imge dizileri ya da dizgeleri aracılığıyla anlamlandırılması işlemi sürdürülüp giderken (her şeyden önce de sürdürülüp gidebildiği için), o kişilere, o olana bitene, o dünyaya inanabilir, inanır hale gelme sürecidir; o dünyanın olanaklı/olası kılınmasını yaşamaktır.

Okumağa giriştiğimizizin "inanılabilir" olacağını kabul etmekle işe başlarız ama "inanabilmek", her şeyden önce, metnin sunduğu imgelerin tanınabilir, kabul edilebilir olmasına, daha doğrusu, bize yabancı olmayan kalıplara benzemesine bağlı. Ama, okunmakta olan metinden gelen her imge, büyük

bir olasılıkla, "tanınabilirliği"ni sağlamış olan öncelini, az ya da çok, etkileyecek, onu düzeltmemize, "zenginleştirmemize" yol açacaktır. Doyurucu dediğimiz okumalar, boşlukları, eksiklikleri, aykırılıkları *duyurmakla* başlayıp bunları gidererek, dolduran, gideren, "düzelten" okumalarımız olsa gerek.

Ancak, "romanın büyüü" diyebileceğimiz bir şey var ise, bu büyü pek değişik yollardan "işliyor" sanıyorum. Bu yollardan biri de bizi, değişik düzeylerde, başka imge üreticilerine oranla daha geniş ölçüde yaratıcı kılması...

Çağımızda, üç (büyük) imge üretici (basın, sinema, televizyon) dolaysızca, önce göze yöneliyor, insanları —siyah beyaz, ya da, renkli— bir görüntü seli, bir görüntü tufanı altında bırakıyor. Resim, heykel, mimarlık, fotoğraf, gerek bu araçlardan, gerek başka yollardan yararlanarak gitgide genişleyen çevrelere ulaşıyor. Görüntü ile imge çakışıyormuş gibi görünüyor... Bu durumda roman, imge üretici olarak başını hâlâ dik tutabiliyorsa,³ sanırım, başka türlü iş görmesinden. Önce göze yönelen üreticiler, sundukları görüntüleri alıcının seçip ayıklamasını (ya da, ayıklayıp seçmesini) bekler, "hazır" (seçilmiş, yalınlaştırılmış, sırasında "kaba") imgelerin üretimine yol açabilirken roman, öteki "yazı"lara oranla çok daha "düzenli", karmaşık, çok-düzeyle bir mekanizma kurduğu için, ama en önemlisi, sözlü anlatıma dayandığı için, alıcısını yaratıcı kılıyor. Dilsel yapıların güç sınırlanırılığından yola çıkarak, çeşitli düzeylerde imgeler arasında gidip gelmemizi sağlayarak bir dünyayı yaratır, kapatır görünürken roman, gerçekte bizi handiyse sınırsız bir yaratma özgürlüğü içinde yaşıyor. *Görüntü* çok gerilerde kalmıştır. İmgeler *oluşturuyor*, her birimiz kendi imge dizgelerimiz, kendi biri-

3. Romanın değil de, genel olarak *kitabın* cenazesinin kaldırılacağı günler pek uzakta değildir belki. Ama kara (mı, ak mı, belli değil ya...) düşüncelere dalmanın sırası değil.

kimimiz, çabamız ölçüsünde bu oluşturduğumuz kalıba yerleştireceğimiz öğeleri buluyor, seçiyoruz. Daha önemlisi, belli imgelerimizde, imge dizilerimizde değişiklikler "olduğunun" farkına varıyoruz. Düşününce de anlıyoruz ki okuma sürecinin, okuma "alışverişinin" sonucu olarak bu değişikliği, özgürce, *biz* yapmışızdır.

1983

İletişimin Güçlükleri Üzerine Yerli Yersiz Sözler

SAĞLAM BELLEDİĞİMİZ birtakım temel "düşünceler"imiz vardır; yıllar boyu düşünce, inanç, bilgi yapılarımızı bu temeller üzerine kurar dururuz.

Ama bunların da altında, "düşüncemsi" adını vermekten başka çıkar yol bulamadığım birtakım öğeler var sanıyorum. Bu "düşüncemsi"leri anlatmak için şöyle diyeceğim: Bunlar, bilgilerimizin, inanç ya da düşüncelerimizin temelini oluşturduğunu *bildiğimiz* ana düşünceler *değil*; ulaşılması kolay sayılabilecek bu bildiklerimizin de altında yatan, o temellerin temeli olan birtakım öğelerdir. Düşünsel davranışlarımızı en çok belirledikleri zaman bile varlığını usumuzdan geçirmediklerimiz, "kendimiz"den ayırt etmediğimiz, düşünüş biçimimizi eşelemeği iş edinmedikçe belki bir yaşam boyu farkına varmayacağımız birtakım ana gereçler, ham topraktan seçilmesi güç, parça parça birtakım çekirdekler...

*

Yaşadıkça, görüp geçirdikçe, bunları önce sezmeğe, sonra da, azar azar, seçmeğe başlayabiliriz. Bunları biraz daha iyi kavramağa çalışınca da, sağlam sanıp üzerine, o güne değin, ne-

ler neler kurduğumuz temellerin, yer yer, sarsıldığını duymamıza şaşmamalı. O "neler neler"i kurarken okumuşluğumuzun, düşünürlüğüümüzün, aydınlığımızın en incelmış yöntemlerini, tekniklerini, aletlerini kullanmış, işi sağlam tutmuşuzdur ya, bunların en altındakini, yani kendimizden ayırt edemediğimizi araştırmak, usumuzun köşesinden bile geçmemiştir çoğu zaman. Ansızın, o sağlamlıkların altında, dayanağını kolay kolay bulamayacağımız birtakım çocukça "kesinlik"ler, nereden edindiğimizi kestiremeyeceğimiz birtakım "ilksel" kavramlar buluruz karşımızda. (Nasıl yürüdüğümüzü, nasıl soluk aldığımızı, başarıyla (?), eksiksizce (?) anlayıp anlatabilir miyiz? Yürümemiz bozulunca, solunmamız güçleşince farkına vardığımız birtakım şeyler vardır. "Düşünce"lerin farkına varmak için de, galiba, kimi işlerliklerin aksaması gerekiyor.)

"Başka türlü düşünmek olanaksız" diyerek boğuntular geçirdiğimiz bir anda, karşımızdaki başka türlü düşünebiliyor, söyleyebiliyorsa; bu başka türlü de, "düşünce ayrılığı" diyebileceğimiz her şeyin çok ötesinde, bizim *düşünemediğimiz* bir "buluş" olmanın çok ötesinde, "düşünülmesi olanaksız" demekten başka bir şey bulamadığımız bir biçimde ortaya çıkıyorsa, bu sarsılmayı, dağılmayı yaşıyoruz, donakalıyoruz demektir.

*

"Bizim" dilimiz olmayan bir dil, bir "yabancı" dil söz konusu olsun. (Attığımız bu adımla, her yanı tuzak dolu, tehlikeyle diken diken bir Amazon ormanına giriyoruz!)

Bu dili *bilmekten* ya da *bilmemekten* söz ederiz. Anadili Felemenkçe olan Jan van Gennep mi bilir bu dili, Bilge Aksu mu? (Besbelli, diyoruz içimizden, Bilge Aksu'nun anadili Fe-

lemenkçe değil... Bir şey üzerinde duruverelim bu arada: Birinin konuştuğu bir dilden söz ederken "anadili" demek, nasıl bir toplum yapısının ürettiği bir deyim kullanmaktır? Hangi aşılabilir duygusal sınırlar içerisinde kalmaktır? Hepimizin sık sık düşünmüş olduğumuz bir şey sayılabilir mi bu?.. Sözü dağıtmayalım biz gene de, işimize bakalım.)

Elinizin altında en ince aygıtlar var; çözümlenmeler, irdelemeler, araştırmalar sonunda Bilge Aksu'nun Felemenkçeyi hiçbir zaman van Gennep kadar bilemeyeceğini de kanıtlayabilirsiniz, van Gennep'in, Aksu'nun yanında —Felemenkçeden yana— bir Borneoludan farksız kaldığını da. Pek karmaşık ölçütler gerecektir işin içine. Tarih ile toplumbilimden eğitim ya da uygulamalı birşeybilime dek birçok bilim yardım edecektir size.

Peki, söz konusu kendi dilimizse?..

Ne güzel ayıklamalar yaparız bu alanda! "Kendi dilimiz yahu! Onu da bilmeyeceksek..." Beğenmediğimiz adamlar, Türkçe bilmez, bilemez! Ya da, Türkçe bilmediklerini başkalarından gizleyebilmişlerse bile biz, bilmediklerinin kanıtlarını yazılarında, konuşmalarında, (öküz altında değil buzağı, yılan yavrusu ararcasına) arar, bulur, ortaya koyarız: "Canım, bu da böyle söylenir mi ya?.."

Birtakım kalıplardır aradığımız; belli durumlarda belli birtakım kalıpların kullanılmasıdır istediğimiz (çoğu zaman, hiç değilse); beklediğimiz, birtakım kalıpların kullanılmasının bilinmesi, bilindiğinin gösterilmesidir. Ama bunun *bilinmesi* ne demektir?

Bir dili *bilmek* dendiği zaman, o dilde düşünebilmektir usuma gelen. Yani, anadilimizi kullanırken yaptığımız ilk işi o dilde de yapabilmektir. Bu bakımdan, o dile uygun sesler çıkarıp iyi konuşmasanız bile, iyi, doğru yazabilirsiniz bir dili. Bilirsiniz sayılır. İkinci basamak, o dilde günlük yaşamı

yaşayabilmektir. O zaman bu dilde konuşabilmeniz, hem bayağı bayağı konuşabilmeniz (elbette, konuştuğunuzu başkalarının anlaması) gerekir. Ama bir dilde kendi söyleminizi kurabiliyorsanız, başkasının söyleminin yalnız anlamına değil, tadına da varabiliyorsanız, o dili *bilmekten* söz edebileceğiniz ölçüde o dilde kurallardan öteye geçebiliyorsunuz, bir başka deyimle, yaratıcılığa yaklaşabiliyorsunuz demektir.

Burada duralım.

Kendi diliniz olmayan bir dilde de bunu başarabilirsiniz. "Başarabilirsiniz" demem, bunun pek olağan, pek sıradan bir iş olduğunu düşünmediğimi gösterir. Ama kendi dilimizde, belli bir okumuşluk düzeyine ulaştığımız anda, bizden zaten beklenen bir edimdir bu.

Dili öğrenmenin ya da kullanmanın türlü evreleri ile uğraşmıyor olmadığımızı göre iş burada bitmiyor, başlıyor.

*

Kolaylıkla, dilimizin ucuna geliverdiği için, belli durumlarda herkese bir şeyler anlatacağına inandığımız için, kullanıverdiğimiz birtakım deyimler vardır dile ilişkin: "Bunun Türkçesi şudur..." deriz, bir kalıp, bir deyiş biçimi atarız ortaya; "dil dehası"ndan söz eder, bir yabancı terimin ne güzel bir Türkçe karşılık buluverdiğini söyleyerek seviniriz; "çeviri kokuyor" diyerek (haklı, haksız) bir deyiş biçiminin Türkçenin alışlagelmiş deyiş kalıplarına aykırı düştüğünü ileri süreriz.

Bunun altındaki varsayım, değişmemiş bir dünyanın değişmez durumlarını dile getirmekte değişmez kalıplar kullanılması gerektiği olabilir mi? (Bir dili kendi dışındaki bir dille karşılaştırırken bile işin içine değiştirici bir etmen kattığımızın farkına, her zaman, varır mıyız?)

*

Dil, yeni kavram öbeklerini, değişen yaşamı, değişen "dünyaya-bakış"ları, elbette, söyler olacaktır; dil bu yeniliklere de, değişikliklere de yetişsin, onları da kuşatsın, içine alsın diye uğraşılacaktır (değişik düzeylerde, değişik biçimlerde); ama bu arada dilin varolan kalıplarına uyarlanan yeni öğelerde ufak ufak birtakım değişiklikler olacak, dilin kalıpları da, bunlara göre genişlerken, ufak ufak birtakım değişikliklere uğrayacaktır.

Bu süreç, dile özgü değil elbet. Dilde olan bitenlere, ayrıntılara inerek, bakacağımız yer de değil burası. Ama bu sürecin temel anlamını kavramamız gerekir ki öteye geçebilelim. Dilin, dilin yarattığı bir dünyayı-kavrama biçiminin, yeni öğeleri etkilemesi, onları belli bir dilin açısından dile getirilir kılması kadar, dilin de bu yeni öğelerin etkisiyle, bir ölçüde, değişikliğe uğraması, sürekli olarak göz önünde tutulmalı sanırım. Ancak, yeni öğeler gitgide büyüyen, genişleyen kavram çerçeveleri ya da yaşantı yorumları biçimini aldıkça, yani düşünce dili, sanat dili gibi özel alanlarda devinilmeğe başladıkça, söylem özelleştikçe, *bildiğimiz* kalıplar, yapılar yetmemeğe başlar.

Güçlük de burada başlar.

*

"Tadına varmak", karşılaştırmalar yapabilmektir, tarih bilmektir. Nerelerden nerelere geldiğini bildiğimiz bir dil, hangi dünyayı dile getirmekle başlayıp bugüne nasıl ulaştığını, bugün hangi dünyayı, ne ölçüde dile getirmekte olduğunu bildiğimiz bir dildir. Hangi çerçeveyi, çerçeveleri dile getirmekte başarılı olduğunu bildiğimiz bir dil. Hangi çerçeveyi ilet-

mekte daha az başarılı olduğunu, hangi çerçeveye yabancı kaldığını, ilgi göstermediğini —ya da, kalmış, göstermemiş görüldüğünü— bildiğimiz bir dil...

Türkçenin kimi şeyi dile getirmekte güçsüz (sınırlı, başarısız, olanaktan yana yoksul v.b.) olduğunu söyleyen "aklı başında" aydınlarımız o kadar da az değildir. ("Aklı başında" olmayanlarla "bilisiz"leri hiç katmayalım hesabımıza.) Bu çeşit savlar, Türkçeyi sevenleri incitir. Savı ortaya atanların da, incinenlerin de yanıldığını, söyleyebiliriz: Türkçe, yeterince gelişmemiş, ya da, sevdiğimiz için, kendisinden umudu kesmeye kıyamadığımız bir delikanlı değildir ki!

Ama biraz başka bir açıdan düşünülürse, savı ortaya atanlar da haklı görülebilir, incinenler de: Berikiler, şu anda, Türkçenin anlatım olanaklarının (belli bir erek-söylem açısından) yetersiz olduğu gözleminde bulunuyorsa, haklı olabilir; ötekiler de incinebilir çünkü Türkçenin yetersizliği gözlemlenip söylenmekle ortadan kalkmaz; bu yetersizliğin giderilmesine çalışılması gerekir. Yetersizliği gördüğü halde bunu yeterliğe dönüştürmek için uğraşmayan kişi bu işle kimi "görevlendirmektedir" acaba? Sorulmaz mı bu soru?

Dili, durmadan, kurmak zorundayız. Yaşamla, düşünceyle sürekli bir etkileşim içinde olan, var ettiğimiz, bizi var eden bu aracı, durgu durak bilmeden kurmak zorundayız. *Bilmek* ile yetinemememiz de bundan.

Dil yalnız bir kurallar dizgesi, daha doğrusu, belli kurallar uyarınca oluşmuş bir dizge değildir; bir esneklikler dizgesidir de: Bu esneklikler, kuralların yanı sıra gelişmiş bir "kaçamaklar" dizisi değil, bu kuralların öbür yüzüdür, bu kuralların getirdiği olanaklardır. Kurallar *bilinebilir*, esneklikler ise araştırılabilir, aranır, bulunur. Her buluş yeni bir kural ögesi oluştururken yeni bir olanak hazırlar. Kurmak dediğimiz, işlemek dediğimiz, bu!

Ama bunu söylersek, ardından birçok şey daha söylememiz gerekecektir.

Örneğin, söylemin taşıdığı öğreni payı arttıkça, bu söylemin anlaşılması, yorumlanması, anlamının kurulması da, elbette, güçleşecektir. Bildik öğelerin oranı azaldıkça bu duruma girmek doğaldır.

Terimler, belli alanların gereksettiği, ya da, gereksediği öğeler olarak yaratılır. Bu yaratmada da, kurullarla esneklikler "belirleyici/olanak yaratıcı" olur. Ancak terimler, gereksendikleri ölçüde, bildik olmayan "düşünme/dile getirme" kalıplarının öğeleri olacaklarından, yaratılan terimle birlikte bu kalıpların kullanım kiplerinin de yaratılması gerekir. (Birtakım yeni sözcüklerin, terim olmayan sözcüklerin yaratımı da buna benzer sorunlarla bir arada ortaya çıkar.) Bu yaratım, verici-alıcı ilişkisini elbette etkileyecektir.

Eleştirel davranışın sürekliliği gereklidir ama bu davranışın nereye, neye yöneltileceği de, sürekli bir eleştirel davranışın belirleyeceği bir karar olacaktır. Değirmenlerle mi savaşılacaktır, canavarlarla mı, bilemez olursunuz bu noktayı gözden kaçırsanız.

Anlama alanlarının, uzmanlık alanlarının, bilgi alanlarının çeşitliliğini yadsımak güç olsa gerek. Her türlü iletişim çabası (ya da iletişim isteği gibi görünen her davranış) karşısında, "bu adam, bu sözleriyle (ya da, yazısıyla) bir şeyler söylemek istiyor olsa gerek" varsayımıyla ilgi gösterebiliriz; temel varsayımlarımızdandır bu. Öyledir ama, her söyleneni her dinleyenin (ya da okuyanın) anlaması *gerektiği* pek sağlam bir varsayım değildir sanırım. Her söylediği ya da yazdığının anlaşılması *gerektiğini* sanan adamın durumu da bir tür aymazlıktır... İlgiden, istekten başlayarak bilgiye, görgüye uzanan birçok etmen, bu "anlama"yı kolaylaştırır ya da güçleştirir, olanaklı kılar ya da engeller.

Çok yadırgadığımız terimlerle ısırana dönmüş bir uzmanlık alanında, bir metni belki okumağa bile kalkmayız, anlayamayacağımızı baştan kabul ederiz. (Oysa terimleri öğrenme sıkıntısına katlandığımızda kimi ilişkileri çok kolay kavradığımızı görebiliriz kimi zaman.) Buna karşılık, terimleri günlük dilin sözcüklerini andıran kimi alanda, o terimlerin "özel anlam yükletilmiş" sözcükler olduğunu bilmediğimiz için, anlamamız gerektiğini düşündüğümüz şeylerden bir anlam üretemeyişimize çok kızarız. (Unutmayalım, karşımızdakinin "bir şeyler anlatmak istediği" sayılısıyla yola çıktığımız kadar, kendimizin de "anlayacağımız" sayılısıyla yola çıkarız. "Ben bunu anlayamam belki" ya da "bu benim anlayacağım bir şey değil galiba" diyebilmek, "ben her şeyi anlarım" demekten öteye bir adım atabilmiş olmaktır.)

"Ben her şeyi anlarım" sayılısıyla yola çıkanlar yalnız çocuklar olsaydı, durum daha iç açıcı olurdu ya, donatımlarının kendilerini her şeyi anlar kılacağını düşünen olgunlarla okumuşlar, bir şeyi anlamadıklarını söylerlerken kızmakta, kendilerine bu anlamadıkları sözleri, yazıyı sunanlara kızmakta, haklı değiller mi? Hele bu sözler, bu yazı, günlük dilin öğeleri, kalıplarıyla örülmüşse?..

Bu sözlerde, bu yazıda, anlaşılmayı güçleştiren, belki de olanaksız kılan bir eksiklik, bir sakatlık bulunması olasılığını göz önünde bulundurmak gerekir elbette! Ama anlamadığı için kızanların göz önünde bulundurmadıkları bir nokta var, sanıyorum: Donatımları onları *her şeyi anlar* kılamaz; olsa olsa, *pek çok şeyi anlayabilir* kılar. Pek sade suya bir şey söylediğimi çok iyi bilerek söylüyorum: Bu donatım, onları, bildiklerinden yola çıkarak bilmediklerini öğrenmeğe yatkın kılar; o kadar. Yoksa hangi donatım, hem her bildiği kuşatabilir, hem her bildiğin yol açabileceği her sonucu, her daha-bilinmeyeni bildik kılabilir ki?

Yaratımın payından söz ediyoruz. Her şeyin her zaman aynı biçimde görüleceği, algılanacağı, yorumlanıp anlaşılacağı, her zaman aynı dilsel kalıplar içerisinde dile getirileceği, herhangi bir şeyin değişmeyeceği düşüncesinde değilseniz, iletişimin her zaman kolay olacağı beklentisiyle yaşamağa da kalkışamazsınız.

*

Anlama kalıplarının (anlam-sınırlarının) alabildiğine zorlandığı, zenginleştirildiği çağımızda¹ sanat alanı, özellikle söz sanatları alt-alanı, insanı şaşkına çeviren bir çeşitlilik gösteriyor. Genellikle günlük konuşma diline oldukça yakın görünen bir yazı dili, en değişik görüşler adına benzeşen, en benzeşen görüşler adına da sövüşen kılıklara girebiliyor; belirsizliği azaltma çabası, bir yanda, az yaygın sözcüğü arayıp bulma sonucunu verirken, bir yanda yaygınlığı ölçüsünde belirsizlikle "yükü" sözcüğün kullanımı, yanıltıcı bir "anlama rahatlığı" sağlıyor. Genellikle alt-yazın adı verilen bir yazı türleri topluluğu, bir yandan alabildiğine hoşgörüyü karşılıyor, bir yandan da "yazın"ın yerini almak için her olanaktan—çoğu zaman saldırganca— yararlanıyor. Bir bölüm okur, gitgide daralan vakitler içerisinde "zahmetsizce" okumak isteyenlerin safına katılmak durumunda kalırken, uyarılmaktan kaçınmanın kısırdöngüsüne kapılırken, dilini birkaç deyimle birkaç yüzü aşmayan sözcüğe indirgerken, yaratıcılık adına (zaman zaman yaygınlaşan, birkaç hafta ya da ay içerisinde eskitilesiye de birkaç anlam değiştiren) "yeni" deyim-

1. Kimi çağm, özellikle, bu niteliği taşımış olduğunu sanıyorum; gene de şunu eklemeli: Tarih boyunca kimi çağın *anlama* çabasına olağanüstü önem vermiş olduğunu düşündüren ipuçları kendi çağımızın bir kurmacası değilse...

lerle yetinirken, anlayamadığı yazıların, metinlerin çoğalmasında karşısında kızgınlıktan başka bir şey duymuyorsa şaşmamalı. Buna karşılık bir başka bölük okur, anlam sorunlarının çetinliğinden habersiz, terimleri günlük dile aktarıyor, açık, belirsizliği giderilmiş bir söylem kurabildiği duygusu içinde iletişimi, neredeyse boşalmış kalıplarla yürütmeğe çabalıyor. İnsanların "anlamadıklarını bilmeleri ama anlama yolunda hiçbir çaba harcamamaları" durumu ile, "hiç anlamamadıklarını anlamamaları, buna karşılık karşılarındakini anladıklarına, kendilerinin de karşılarındaki insanlara apaçık şeyler söylediklerine sarsılmaz bir inanç beslemeleri" durumu karşı karşıya getirildiğinde, kötüler arasından en az kötüsü diye hangisini seçmeli ki?

*

İnsanın duyup düşünebileceği, dile getirmek, yani iletmek isteyebileceği şeyler, çok çeşitli.

Bunları iletmek, yani başkasının da kavrayabileceği, anlayabileceği kalıplar içerisine sokmak çabasında, bilineni seçmek kadar esnekliklerin sağladığı olanaklardan yararlanma yollarını yaratma ya da öğrenmenin de büyük yer tuttuğunu, er geç görür, anlarız.

Daha iyi bir verici olmak da öğrenilen bir şey, daha iyi bir alıcı olmak da... İlettiğimizi daha iyi kurmak, iletileni daha iyi açmak, anlamlandırmak, elbette öğrenilmek ister, çaba göstermeğe hazır olmamızı gerektirir.

Verici, iletisini, kendi seçimini, ayıklamasını yaptıktan sonra verir. İletisini alacak bir alıcının bulunduğunu varsayarak... Alıcı da, seçimini yaparak, ayıklayarak alacaktır iletileni.

Her ileti, alıcı olabilecek herkese yöneltilmiş değildir.

Her alıcı her iletiyi almak zorunda değildir; almak olanağını da bulamaz zaten.

Her iletinin yorumu, çözümü, açımı, aynı biçimde, aynı tutumla yapılmaz. Alıcı olarak, çok değişik vericilerin ilettiğini anlayabilmek için yöntemlerimizi çeşitlendirmek, esnek kılmak, her duruma uydurmak zorundayız.

İmdi, zorlandığımız zaman, dile getirme ya da anlama çabamızda bir engele, bir sınıra dayandığımızı duyduğumuz zaman, dilin sınırlarından (sınırlılığın, sınırlı olanaklarından, başka dillere oranla yoksulluğundan) ya da vericinin (söyleyenin, yazanın) beceriksizliğinden (bilgisizliğinden, kafasındaki karışıklıktan, kötü niyetinden²) söz edebiliriz. Suçu, önce, "başkaları"nda arayanlardan olabiliriz. Belli bir anda, belli bir yerde haklı olabiliriz de böyle düşünmekle... Suçu önce kendinde arayanlardan olabiliriz; "ben beceremiyorum", "ben anlayamıyorum" diyenlerden olabiliriz. Bu durumda da haklı olabiliriz elbet, belli bir anda, belli bir yerde...

Ama ille de suç arayacak yerde, dile getirmek ya da anlamak için neler yapabileceğini düşünenlerden, araştıranlardan da olabiliriz; bu yol da var çünkü... Elimizdeki aletleri, bilgileri kullanır, yetmedikleri yerde yeni aletler geliştirmeğe, yeni bilgiler edinmeğe çalışırız; düşünebildiğimiz her şeyi denedikten sonra da engeli aşamıyorsak "dile getiremedim" deriz, "anlayamadım" deriz. Verici ya da alıcı olarak başarı gösteremediğimizi söyleriz. Bir oyunu kurallarınca oynamış ama kazanamamış gibi... Gerçeklenmeyen "temel" varsayımların acılığı olmayacaktır bu başarısızlıkta. Olsa olsa şöy-

2. "Kötü niyet" taşıma suçlamaları, çoğu zaman, karşımızdakini beceriksizlikle suçlama anlamına gelir. "Kötü niyet", ancak fark edilmediği zaman etkili olur. Karşınızdakinin "kötü niyet"li olduğunu anlıyorsanız, ya beceriksizdir, bu kötü niyeti gizlemeyi başaramamıştır, alıklık etmiştir; ya da, sizin çapınızı kestirememiştir ki, aynı kapıya çıkar...

le bir sonuca varırız: "Sınırlı olan, engel yaratan, dil değil, vericinin kafası; metin değil, alıcının kafası..." Bizim dile getiremediğimizi bir başkası getirebilir, bizim anlayamadığımızı bir başkası anlayabilir. Çok görülmüştür bu; biraz tarih bilmek yeter.

1982

"Yeni" Dediğimiz Üzerine

YENİ ÜZERİNE, *yenilik* üzerine söylenecek şeylerin yeni olması güçtür. Ama gerekli midir, bu sözlerin yeni olması?

İçinde gezinmediği tasarladığım alanda, birkaç nokta üzerinde durmak isterim her şeyden önce.

Toplum içinde "yeniliğe açık" bir kesimden söz edilebilir. Bu kesimin genişliği de, ölçütleri de, toplumdan topluma, çağdan çağa, yıldan yıla, değişebilir. Ama öyle bir kesim vardır, denir. "Yeniliğe açık olmak", elbette, pek belirsiz bir deyimdir. Bu deyimde bulunabilecek anlamları, genel olarak, şöyle düşünebiliriz: Bu kesim

/yeniliği kabule hazırdır.

/yeniliği *yenilik* olduğu için reddetmeğe kalkışmaz.

/yeniliğin getirdiği sarsıntıyı bir kıyamet belirtisi diye görmeğe kalkanlarla eğlenmekten hoşlanır.

/iyi buldukça yeniliği savunabilir.

/yeniyi ister, gördüğü zaman ondan yana olabilir...

Bu kesimin yanı sıra da, "yenilikçi" bir kesimden söz edilebilir: Yeniliği "yaratan", (çoğu zaman) biraz (ya da çokça) gürültü ederek onu ortaya atan;

yeniliklerden tedirgin olanları sarsalamaktan, kaygıya düşürmekten —ne yalan söyleyelim— haz duyan (duyduğunu da —gene, çokça— gösteren);

"eski" dediği, yetmez bulduğu her biçime karşılık yeni bir biçim bulmağa çalışsan;

yeni olan her şeyi, yeni olduğu için üstün saymağa hazır, yeninin "kavgasını veren" bir kesim olabilir bu...

İnsanları, toptancı davranarak tutucular ile "ilerlemeciler" diye ayırabilir miyiz gerçekten?

Böyle bir ayırımı, rahatlıkla yapabileceğimiz bir durum var sanki: Birtakım kimseler kendilerine "tutucu" ya da "ilerlemeci" diyorsa, bu tutuculuğu, ya da, ilerlemeciliği, bir yaşama tutumu, düşünme, eyleme, seçme tutumu haline getirmiş iseler, "eh, kendileri böyle dedikten sonra..." diyerek biz de bir yaftaya başvurmaktan çekinmeyebiliriz. Öyle sanıyorum ki böyleleri *de*, herkes gibi, *değişik* oranlarda tutuculuk ile ilerlemeciliği yan yana koyarak yaşamaktadırlar. Olsa olsa, *ağır basan* bir yandan söz edilebilir.

Alışageldiğimizin, bize öğretilmiş, doğru belletilmişin karşısına "aykırılık" taşıyıcısı olarak çıkan yeni şeyi ürkütücü bulanlarımız, bu aykırılıkların varlığını gördüğü, haber aldığı anda ayaklarının altından yerin çekildiğini, dünyasının yıkılıverdiğini sananlarımız vardır elbet; başkasının yaptığını, düşündüğünü, beğendiğini yapmamak, düşünmemek, beğenmemek *gerektiğini* duyanlarımız olduğu gibi... (*Yeni* ya da *eski* adına herkesi azarlayıverenleri de unutacak değiliz ya!) Ama bilerek, bilmeyerek, değiştirmek istemediğimiz,

değişmesinden hoşlanmadığımız şeylerin yanı sıra değiştirmek istediğimiz, değişmesinden hoşlandığımız şeyler vardır hepimizin yaşamında.

Yaşamları akıp giderken insanların neye, nelere "yeni" dediği (de), ayrıca araştırılacak bir konu olabilir...

Örneğin, yaşamımızda her şeyin (modaların, düşüncelerin, sanat yapıtlarının) yeni görüldüğü, yeni "olduğu" bir çağ vardır. Kişinin, temel seçimlerini yapmağa başladığı bir çağdır bu; ama geçmiş üzerine bilgisi, görgüsü, genellikle pek azdır o sırada. Yeni tanıdığı her şey "yeni"dir, kendisine yeni diye tanıtılan her şey "yeni"dir. Saltık yenilikler yağar üzerine gökyüzünden. Yeni "yeni"lerin eski "yeni"leri akşamdan sabaha yerinden ettiği bir dönemdir bu... Yeniler arasında yapılan seçimlerin ölçütlerinin değişmesi, kerte kerte yürütülecek bir süreç olacak, yıllar sürecektir.

İnsan için bir başka çağ da vardır ama... Bu çağda, birçok "yenilik" tanınıp öğrenilmiş, "kayda geçmiş"tir; çok şey görülüp özümlemişdir. Artık, yenilikten çok, daha önce de görülmüş, bilinen, tanınan şeylerdir insanın karşısına çıkan. Geçmişini görüp tanırken birtakım bağıntılar, birtakım süreçler seçip kurabilmişse, kişi, varolanın "bozulması", değişmesi yoluyla ortaya çıkan yenilik görünümü ile yeni bireşimlerin ürünü olan yeniyi ayırt etmesini (böyle bir ayırt ediş olanağını bulabildiği ölçüde) öğrenir. Bir gün gelir, yenilik diye görünen değişikliklerin birço-

ğü, *belki birtakım yenilikler de*, insana bir yürek acısı verir hale gelir; alışılmış (kendini uyarılmanın yolu bulunmuş), sevilmiş (gönül bağları kurulmuş), içinde (ne çabalar pahasına) yerleşilmiş durumlarda iç sızlatıcı, ürpertici gedikler açar bunlar. Dünyayı bir açılma olanağı, bir çeşitlilik kaynağı olarak gören çağın karşısında, insanın kendi içine kapanmağa, gedikleri elden geldiğince yamamağa, büzülerek, dünyaya açtığı yüzeyi daraltmağa, azaltmağa çalıştığı bir çağdır bu.

Burada üzerinde duracağım, bu da değil... Ama beni ilgilendiren noktaya, buralardan geçmeksizin yaklaşmak istemedim.

*

Yeni, elbette, ancak *yeni olmayan* karşısında vardır; "bilinen", "görölmüş", "eski" adlarını da verdiğimiz "yeni olmayan" karşısında... Bilinmedik, görölmedik bir şeydir...

Düşüncelerimizin, alışkılarımızın karşısına her zaman dikilebilecek/çıkarılabilecek bir karşıt-düşünce, bir karşı(t)-alışkı, bizi "nereden çıktı bu 'nev-icat' şey" diye haykırtsa bile, çoğun *yeni* değildir; olmadığını da biliriz.

Toplumsal, siyasal yaşamımızda, çeşitli düşüncelerin, yaşama, eyleme biçimlerinin, unutulup gittikten sonra günün birinde anımsanıverdiğini, yeniden yürürlüğe girdiğini, her kezinde de birtakım "çok yerleşik, çok köklü" sandığımız alışkılarını sarstığını görmek, bilmek için, biraz uzunca yaşamış olmak, bilemediniz 100-150 yıllık

bir geçmişin dalgalanışlarını merak etmiş, öğrenmiş bulunmak yeter. Bellek yetersizliğine bağlanabilecek bu "yeni"ler bizi burada ilgilendirmez. Tarih bilgimizi biraz daha genişletmek, birçok "yeni"nin hızını daha da çok kesecektir. ("Yeni bir şey zaten yoktur ki!" ya da "tarih tekkerrürden ibarettir" yollu "bilgece" vargıların kolaylığına düşmeme koşulunu bir an bile unutmamız gerekir ama... Özellikle bu noktada!) Ya da, ısıtılıp ısıtılıp önümüze sürülebilecek, sürülen bu eski yeniler, kendi bireysel ya da toplumsal yaşamımızda daha önceleri görülmemiş olabilir; ama başka yerlerde böyle bir şey vardır, olmuştur, bilinmektedir; başlıca niteliği *aykırılık* olan böylesi törelerin, alışkıların, söylemlerin "yenilik" diye anılması durumu da, bizi ilgilendirmeyecektir burada...

"Benim / Bizim İçin Yeni"nin bir başka türünün de, bizi ilgilendirmeyecek bir şey olması gerekir bu yazının çerçevesi içerisinde: Herkesin bildiği bir şeyi benim/bizim bilmem/iz durumu... Böyle bir şeyden haberimiz olunca şaşırabiliriz. O güne değin *hilmemiş olmamızdan ötürü bize yeni görünen* bir şey... Yaşımız, kişilik yapımız ya da "bilinmesi gerekenler" konusundaki tutumumuza bağlı olarak bu bilinmediğin ortaya çıkışı bizi değişik biçimlerde tepki göstermeğe götürür: Utanabiliriz, öfkelenebiliriz; bu "yeniliği" küçümsesebilir, ya da bilmemeğe katlanamayarak (haberimiz varmış gibi davranarak) —şu son tutum, genellikle, bilinmedikle karşılaşma ânından biraz sonra, bir "kendini toparlama" evresinin belirtisi olarak ortaya çıkar— türlü bağlam ilişkilerinden yararlanmağa bakıp bu işi *daha iyi anlamağa* çalışabi-

liriz; ya da, *bilmediğimiz* bir şey olduğunu *anlar*, merak eder, öğrenmeğe karar veririz. "*Benim için (Bizim için) yeni*" bir şeyin varlığı, birtakım çerçeve-bilgiler açısından bir eksikliği (zi) gösterir çok çok... (Yirminci yüzyılın son yıllarını yaşıyoruz: Bilinmeyen, görülmemiş olan "şey"lerin hiç değilse en kabası açısından —"iletişim devrimi"nin içinde yaşamaya başlamış kişiler olarak— bilgimizin, görgümüzün çokça arttığı, hızla arttığı bir dönemde yaşıyoruz demektir... Çerçeve-bilgilerimizdeki eksikliklerin biraz daha azalmağa başladığını görüyoruz. En azından, kendi bilmediklerimiz üzerine de, başkalarının bilmedikleri üzerine de öğreni ediniyoruz.)

Bu nokta da, sanırım, önemli. Çünkü pek çoğumuz, belki de çocukluğumuzun, "ham"lığımızın bizde bıraktığı bir izden ötürü, iyi bildiklerimizin başkalarınca bilinmemesini (*ara ara*, böyle olduğu ortaya çıktığında gurur duysak bile), başkasının bildiğini bilmememiz durumuna oranla, çok daha şaşırtıcı, "inanılması çok daha güç" buluruz.

Bizim için bu "yeni"yi *öğrenmek* söz konusudur. Öğreniriz, hoşumuza gider ya da gitmez, benimser ya da reddederiz. Bu yazıda bizi ilgilendirmeyecek "*Benim/Bizim İçin Yeni*" türleri, bunlar...

Bizi *ilgilendirmekle kalacak* olanı ise, kendi kişisel çerçevemizin ya da kültürümüzün sınırları *içerisinde* ortaya çıkan "yeni"... Yeni öge, yeni bileşim, yeni ıra... Yeni parçacıkların —genellikle— eski parçacıklarla bileşerek oluşturduğu bir *yeni*: Bir yadırgama süresinden sonra kabul edip eski yapımıza, varolan duruma "yedirmek", özümlemek zorunda kalacağımız yeni... Aktarma, bir yerlerden taşınmış olma

özelliği —alttan alta— *varsa bile*, gene kendi ürünümüz olarak (bir ölçüde özümlemiş olarak) ortaya çıkan yeni...

Bunun *yeni* olduğunu baştan —hiç değilse ilk şaşkınlığımız geçer geçmez, ya da, dikkatimizi çeker duruma geldiği anda— söyleyebiliyoruz. *Yeni* diye görüyor, yeniliğini "tanıyoruz". Bile geldiğimiz durum içerisinde, aracı/gösterici bir süzgeç-kişiyi gereksinmeden, *varolan ölçütlerimize vurarak*, yeni-olmayanın içinde kendini belli ettiğini fark ettiğimiz, ama bu yeni-olmayana "yabancı" kalmadığını görebildiğimiz, *tanıyabildiğimiz* bir yenidir bu. Belki bir parça beklediğimiz, yadırgayacak olsak bile nereye gelip oturacağını (belli belirsiz) kestirebildiğimiz bir şey... Kimi alanda (örneğin, bilimsel araştırmanın günlük yaşama sızıp ulaşabildiği alanı düşünelim) böyle bir yenilik *sanki* hep beklenmektedir. İster tıp ister iletişim teknolojileri söz konusu olsun, bu yeniliği yadırgayanlar, bu yenilikten tedirgin olanlar —ayrı ayrı kişi ya da çevreler de olsa, ayrı ayrı nedenlerle de olsa— seyrek görülür. Buna karşılık düşünce alanında, sanat alanında böyle bir yenilik *tartışılır*. Eleştirilir, övülür, yerilir. Kimi durumda da, sınırlı ölçüde (övenlerle ya da yerenlerle bir karşıtlık içinde) bilmezlikten gelinir. İster övülsün, ister yerilsin (ister bilmezden gelinsin, bile diyebiliriz sanırım) yenilik —en azından— *tanınmaktadır*. Bilinebildiğine, tanınabildiğine bakılırsa, bu yeni, varolan ölçütlerin yardımıyla sezilebildiği, bildiklerin yardımıyla bilinmedik bir şey olduğuna karar verilebildiği için, yeni diye görülebilmektedir. Düzenin içinde yeri yoktur ama bir yer tutacağını belli etmekte, bu yerin hazırlanmasını, ayrılmasını, yaratılmasını beklemektedir.

Gelgelelim, yeninin, yeni olanın bir türü daha vardır diye düşünüyorum... Bilinmedik olduğunu bilmediğimiz, tanımadığımız, tanıyamadığımız bir yeni. Bize uzun, bayağı uzun bir süre, çok garip, çok aykırı görünmekle kalan, nerede orta-

ya atılmış olursa olsun neden (niçin, ne düşünülerek) yapıldığını, söylendiğini, ortaya atıldığını bir türlü anlayamadığımız bir yeni... (Bakmayın şu son iki tümcede lyenil sözcüğünü kullandığıma. *Yeni üzerine* yazı yazmakta olduğum için lyenil diyorum ama, bununla karşılaşanların —ilk karşılaşanların— hele birtakım duygusal yükler de yükleyerek "yeni" diye düşünmeleri, uslarından böyle bir sözcük geçirmeleri, hiç beklenmemeli. Hem de, değişik birkaç nedenden ötürü...)

İlkin, bu "yeni", bilegeldiklerimize epey benziyor olabilir, daha doğrusu, benzediği izlenimini vermekte olabilir ona bakan bizlere. Bilinmedik bir şey karşısında olduğumuzu düşünemeyiz. Ama nedense, bir tuhaflığı vardır gene de; bilenin, bilinir sanılanın çok tedirgin edici, yadırgatıcı bir halidir sanki.

Bir yakınımız, ağır ağır, önemli, ayırıcı, öldürücü bir hastalığa doğru kayarken aşağı yukarı aynı durumda kalırız.

Bir yakınımızdan söz edişim, hastalığa kayma sürecini çok yakından izlemek durumunda kalmamızdan ötürü...

İzlediğimiz birtakım yadırgatıcı değişiklikler, şu çok iyi bildiğimiz, bildiğimizi sandığımız kişide tuhaf görünmeğe başlayan davranışlar, hep çok büyük bir yeniliğin —anlamı burada biraz zorluyor muyum *gerçekten?*— tanıyamadığımız, bilemediğimiz belirtileridir. Onları görmeğe, kavramağa hazır değildir daha. Belki de fazla yakından ilgilendirdikleri için, bizi biraz sınırlendiren, kaygılandıran birtakım belirtilerdir ama anlamlarını bir türlü ele vermezler. Bir süre *son-*

ra kabul edebileceğimiz, katlanmağa razı olabileceğimiz bir durumun habercileridir bunlar...

Yeninin bu türü, karşımıza *dışarıda* çıktığında, alışıklarımıza çok aykırı olduğunu (haykırırcasına) belli eden şeyler karşısında kimimizin (belki de çoğumuzun) kapıldığı öfkeyi, gösterdiği tepkiyi, atma, kovma, kovalama isteğini kıskırtmaz; *çok çok* bu saçma ("saçmasapan", "deli işi", "sayıklama", "çılgınlık"... Yakıştıran niteleme pek değişik olabilir kişiden kişiye) dediğimiz sözleri, işleri, düşünceleri, en içten gelen bir küçükseme ile karşılar, bir kenara atmakla yetiniriz; bildiğimiz bir kalıba yediremiyorsak *ilgimizi esirgeriz* ondan, o kadar. Arada bir, şaşkınlığa düştüğümüz de olur ama; ilgisini esirgemek, dudak bükme, burun kıvrımak kolay, "hem zaten başka ne yapılır böyle bir şey karşısında?.."; öyle de, olur a, bir şeyler atlıyor, bir şeyler gözden kaçıyor olamaz mıyız? Akıllı uslu bir adam, doğru dürüst laf edebilecekken böyle bile bile saçmalyorsa, "çakamadığımız" bir şeyler olmaya?.. Böyle bir ikircim biraz da —birazdan da çok— bu acayıpliğin bize ulaşabilmiş olmasından kaynaklanır. Basılmıştır, yayınlanmış, sergilenmiş, seslendirilmiştir. Bu işlere aracılık edenlerin de "çıldırılmış olduğu" mu düşünülecek?

Burada bir ara-not gerekiyor sanki: Yeni, elbet, *birileri* için yenidir; bir şeyleri yadırgayanlar, *birileri*'dir. Bildiklerinin sayısını alabildiğine genişletebilmiş, görgüsü zengin kişiyi, "aydınlanmış" kişiyi göz önünde tutuyorum bunları yazarken...

Buraya dek söylediklerimde altı çizilen tepki, *küçükseme*. Küçükseyerek tepki gösteren, elbette, kendini daha iyi, daha üstün bir yere oturtmaktadır. Bu daha üstün yer, genel-

likle, ya ruh, us sağlığıyla, ya da bilgi-görgü üstünlüğüyle temellendirilmektedir. Ne var ki, bu üstünlüğü haklı çıkarabilecek olan, *sonraki* düşünce üretimidir (ya da onu gülünç bir vehim haline getirip bırakacak olan, gene *sonraki* gelişmelerdir).

Sözünü etmeğe çalıştığım "yeni"nin yeni diye görülmesi, ancak, tarihsel bir süreç başlatmış olması, ancak "tarih" olmasıyla gerçekleşebiliyor çünkü: Üretici hale gelmesi, yemiş vermesi, belki de, *eskimesi / eskitilmesi* ile!..

İkincileyin, bu tür "yeni"nin, bildiklerimize benzememesi, benziyor izlenimini hiç vermemesi durumunu ele almak gerek. Burada, *yadırgatıcılık* baskındır. Pek genel ulamlarda, *daha önce, buna benzer* yollardan gitmiş kişiler anılabilir, karşılaşılan metnin (düşüncenin, resmin, bestenin vb.) geçmişte (yakın ya da uzak bir geçmişte) bir ana-örneği (biraz ya da çok zorlanarak) aranmak istenir. (Arayanın meşrebine göre, bu "kaynaklar"dan esinlenilmiştir/bu "kaynaklar"a özenilmiştir/bu "kaynaklar" düpedüz benzetlenmiştir ama "biz yutar mıyız?" /bu alışılmadık işi yapan kişi bu "kaynaklar"ı biliyor-muş, tanıyormuş "gibi"dir... İşin tuhafı, *ne* dendiği, *ne* denebileceği, *gerçekten* önemli değildir.) Önemli olan, alışılmadığa, bilinmediğe, yadırganana gösterilen ilk tepkinin, yadsıma, reddetme ile iç içe girmiş bir "örnek-arama", bir "geçmiş-bağlama" çabası olması... Tedirginlik yaratan bu başkalık karşısında rahat edebilmek gerekir; bunun yolu da "bir şeye, bildik bir şeye" şu ya da bu yoldan onu bağlayabilmek.

Yeni tanıdığımız bir insana bakıp, birçok kez, "Aa, falancayı ne kadar andırıyor!" dememiş miyizdir ilk anda? Sonraları böyle "andırma"ları saçma bulduğumuz da çok olmamış mıdır? ("Sonraları" diyorum, bir daha...)

Bu yeni, bir sürenin geçmesiyle *yeni* oluyor. Yeniliğe hazırlıksızlığın, onu görememenin, algılayamamanın, yavaş yavaş bir seçebilme, tanıma, kavrama durumuna dönüşmesi vakit ister. Bildiklerimiz arasına bu yeniliğin girebilmesi, kendine açacağı yere göre bildiklerimizin yeniden düzenlenmesi vakit ister.

Böyle bir yeni, kavrandıktan, kullanılabilir bir öge, bir biçim olarak görüldükten sonra, üretime katılır; yapılagelenin çerçevesini bozar, genişletir; günün birinde de, "yapılagelen" haline gelir. Bu yeni durum, pekiştiği anda, yeni bir yeniliğe karşı koyan, onu göremeyen, ona kendinde yer bulamayan bir çerçeve oluşturup çıkacaktır. (Şurada söylenecek bir şey daha var sanırım: Bu tür yeninin *de*, zaman zaman, aynı sıralarda, değişik yerlerde, değişik kimseler eliyle gerçekleştirildiği görülebilir. Birtakım kişiler arasındaki açık-kapalı gelgitlere olduğu kadar, bu "birtakım kişiler"le, varolan durum arasındaki gerilime yorulabilecek bir görüngü karşısında ●sak gerek...)

Dilin sayıya gelmez olanakları içinden birini, birkaçını işleten bir yazarın o güne dek kullanılmamış bir biçimi ortaya koyması yadırganabilir. Öyle olsa bile, dilin bu olanağı içinde taşıdığını görmek gerekir. Dilin gücül bir olanağının *gerçekleşmesini* "güzel" bulanlar da olacaktır, bulmayanlar da. Ancak, bir kez gerçekleşmiş, yazılmış bir biçim, bundan sonra herkesçe kullanılabilir. Dilin biçimlerinden *biri* de bu olacaktır. Olagelmişin ürettiği bu devinim, bu değişiklik, ancak tarih *içinde*, *ancak* tarihle "var"dır.

Özgünlüğün, "yeni" ile, "yenilik"le karıştırılmaması gerekir; onunla ille de çakışmaz. Ama çeşitli özgünlükler içeri-

sinden *biri'nin* bu yeniliği taşımış, getirmiş, ortaya atmış olduğunu tarih yazacaktır: *Geçmişini okuma biçimi* olarak; *bir okuma biçimi* olarak da bu tarih, çağına sıkı sıkıya bağlı olacaktır: Çağının kaygılarına, düşünme doğrultularına, bilgi birikimine *uyarak*, ya da, *ona karşı bir tutum* takınarak... Tarih —ister iyimser, ister kötümser davranarak— bu yeniliği geçmişte okurken onu, zaman içerisinde *geriye doğru giderek* kuracaktır. (André Gide, "*Kalpazanlar*"ın *Günlüğü*'ne 20.11.1924 günü şöyle bir şey yazmış: Bir kuşağın davranışlarından birçoğu, bir sonraki kuşakta *açıklamasını* buluyor... İletmekle yetiniyorum.) O zaman bu *yeni*, daha önce de ulaşılabilecekken —mantıksal olarak daha önce de ortaya çıkmış olabileceken— daha önce gerçekleşmemiş, birçok etmenin bir arada işe karışmasıyla *ancak o belli noktada* gerçekleşebilmiş bir şey olarak da görülebilir; dağınık birtakım "başlatıcı öğeler" in hiç beklenmedik bir yolda bir araya getirilip geliştirilmesi olarak da. ("Sırası gelmişlik", "gecikmişlik", "yaratılacağı kestirilebilir olma", "hiç umulmadıklık" kadar, ancak, geriye doğru kurmanın terimleri olacaktır.) O andaki kuramsal "durum" un yaratabileceği güçlükler göze alınarak bir "sezgi" den de söz edilebilir, şu ya da bu ölçüde "bilinçli" bir arayıştan da... (Yenilik, *aranabilir* de çünkü... Hem ortaya konabilmek üzere aranabilir, hem ortaya konmuş olabilecek bir yeniliğin bulunup, görülüp, gösterilmesi için... Günlük yaşamdaki yenilik "yaratıcıları" ile yenilik "avcıları" şöyle bir belirip silinsin gözümüzün önünde!..)

Şuracıkta pek kaba saba bir şey söylemekten kaçınmamalı: *Bir tarih*, bir yeniliği "görmüyor" ya da "görmemiş" olabilir; *bir başka tarih* ise görür, görebilir... Bu da, tarihin hangi çerçeveye uyarlanmış olduğuna bağlıdır sanırım.

Çağımızda, duruk bir dünya "görüşü" egemen olabilir mi bir yerlerde? Burada "duruk" derken, kendini tutucu olarak gösteren bir toplumu, bir devleti, bir devletler topluluğunu düşünmüyorum elbet. Yeniliğin, değişimin, ilerlemenin (ya da gerilemenin), "daha iyiye (ya da kötüye) gitme" nin, buna benzer yüzlerce deyimmin tamamıyla dışında kalan, kendini bunların tümünden sıyırmış ya da bunların hiçbirini tanımamış bir yer olabilir mi? Kuramsal olarak böyle bir yer düşünebiliriz gene de: Hiçbir yeniliğin, değişikliğin tasarlanamadığı, tasarlanamayacağı bir yer... Merak ettiğim, böyle bir yerde herhangi bir tarihin yazılıp yazılmayacağı, yazılırsa da *nasıl* yazılacağı... Merak bu ya!

Tarihçi "yeni" bir tarih yazıyorsa, alışlagelmişin dışına çıkan bağıntılar, yapılar arayıp kuracaktır; sözünü ettiğimiz "yeni" türünü, belki, "klasik" bir tarihçiden daha açık bir biçimde izleyerek ortaya koyacaktır ama tarihçinin "yeni"liği, "yeniği görürlüğü" nün bir inancası olamaz elbet!*

* Bir de şu duruma dikkati çekmek isterim: Çok eski bir geçmişi irdelerken, bir tarihçi, sözünü ettiğimiz türden bir yeniliği gün ışığına çıkarıyor olsun. Yeniliği oluşturan sürecin sözünü, o güne dek başka tarihçiler de (az ya da çok, biraz daha belirli ya da biraz daha belirsiz bir biçimde) etmiş olsunlar. Tarihçimiz, belli bir geleneğe oranla çok değişik bir kurgu koymuş olsun ortaya (ancak bu, tanınabilir türden bir yenilik olsun); uzak geçmişin (örneğin, cilahtaş çağı sonrasının) karanlıkta kalmış çok önemli bir süreci (örneğin "trajik" bilincin ortaya çıkması) ansızın karşımızda belirmiş olsun. Tarihçinin ortaya koyduğu, *bizim* için de bir yenilik olsun. Yani bu olgu, bu süreç, şimdiye değin önümüze —en azından— bu biçimde, bu açık-seçik yapı içinde konmamış olsun.

Cilahtaş çağı sonrasının insanı, bu "trajik" bilincin *bizim* için taşıyıcısı sayılan olguların, süreçlerin, sözlerin karşısında kaldığında bu yeniliğin, kim bilir nasıl sancılar içerisinde, yavaş yavaş, farkına varmıştır, diye düşünmekten alarneyorum kendimi (yanılıyor olabileceğimi de getiriyorum usuma; ama

Tarihçi, *genellikle*, "her şey olup bittikten sonra" çalış-
mağa başlayacaktır. Eleştirmen ise, çoğu zaman, yeniliğin
söylenmeğe, görünmeğe başladığı sırada, bu süreci yaşarken,
çalışır. Bir bakıma tarihçiden daha özgür, bir bakıma ondan
çok daha bağımlıdır. (Eleştirmenin çalışma alanı sanat da
olabilir, düşünce de, bilim de...)

Baskın eğilimi açısından ister tutucu, ister ilerlemeci ol-
sun (tekerlemelere meraklı değilimdir ama, bu noktada, "iler-
lemecilerin tutucusunu tutucular, tutucuların ilerlemecisini
ilerlemeciler arasında düşünmek daha doğru olur" demem
gerekliyor) eleştirmenin kısa sürede gösterebileceği (kimi za-
man, pek inandırıcı, kandırıcı olamayan bir açıklama ya da
gerekçeyle desteklenen) yadırgama tepkisi, "yeni"yi haber
veriyor *olabilir*.

Eleştirmen hazırlıklıdır, yetişmiştir. Ama bir metin, bir
düşünce çatısı, bir yapıt karşısında hazırlığının yetmediğini
sezmesi/anlaması (en kaba çizgiler içerisinde kalmakla yeti-
neceğim) onu iki tür tepkiye götürebilir sanırım: "Burada an-
laşılmayan (anlamadığım) bir şey var" tepkisi ile "Böyle şey-
ler yaparak bir yere ulaşılmaz" tepkisi... Eleştirmenin eleşti-
rici okuru için, bu iki tepkinin her biri, bir yeniliğin habercisi

---

hiç değilse ben, bugün yaşayan bir kişi olarak, bu sancı düşüncesinden vazge-
çemiyorum). *Bizim* için yeni olan, verilerini, öğelerini belki daha önce de
okumuş olabileceğimiz bir yeni bileşim/bireşimdir. Ancak, bir şey daha dü-
şünmeden edemiyorum: Geçmiş bir çağın yeniliği olarak, bugün, bir yeni
vargı biçiminde sunulan "şey", bizim için *eskimiş* değildir. Olmadığı için de
ilgimizi çekiyor: Tarihçi bunu yazmağa değer buluyor, biz bu yeni sonuç kar-
şısında ilgi duyuyoruz. Unutmamalıyız: "Aşılmış", eskimiş bir şey, *yazılsa*
bile, "Ölü Bilgiler Ansiklopedisi" adını vereceğim, dırimsel dolaşımın dışın-
da kalan, belirsiz bir süre için rafa kaldırılmış öğreni çuvallarına girer, "be-
ğenmeyiz" çünkü öylesini... (Bir de şunu unutmamalı: Bugün de kullanagel-
diğimiz, bizim için hiçbir "yenilik" taşımayan —ama dırimsel değeri pek
yüksek, yani, hiç mi hiç vazgeçilmemiş— çok, çok eski kavramlar da, bir gü-
nün, bir çağın (pek gerilerde kalmış da olsa) yenilikleriydi, yaratılarıydı...)

olabilir. Eleştirmen, *bir süre sonra*, hazırlığına bu yeni durumun gerektirdiklerini de kattığında, kararını verebilecek hale gelmiş olacaktır. Bu özümleme, bildikleri arasına bu değişik durumu da katması, açıklamasını yapabilmesi, ona bir gerekçe (bulmak gerekiyorsa) bulabilmesi, o güne dek düşünülmemiş, yapılmamış, söylenmemiş bir şeyin (ya da *başka türlü* düşünülmüş, yapılmış, söylenmiş bir şeyin) bu "durum"da bir karşılığını bulduğunu söyleyebilmesi gibi evrelerden geçer.

Eleştirmenin ayakbağı az değildir; ama kısa ya da uzun süre sonra —genellikle kabul edilecek yargılarla— ortaya çıkacak *bir tarihe uygun düşecek* şeyler söylemek, bir bakıma "kehanette" bulunmak zorunda da hiç değildir. Tepkisinden yola çıkarak derinleştireceği bir araştırma, girişeceği bir irdeme, tarihçinin işe başlamasını beklemeksizin, eleştirici okurun yeniliği (ortaya çıktığı sırada) seçebilmesini, giderek, *görmesini* sağlayabilir.

Unutmamalı, "düpedüz" yeni olanın, seçilebilir hale geldikten sonra, "*öğür*"leştirilmesi için girişilecek/gösterilecek çabaların başlangıcında, başvuru "benzetme"ler, yakıştırma ya da yaklaşırmalar, yeniyi ortaya atanın edintileri, artyetişi, (her anlamda) kültürü düşünülerek (bilinerek) değil, bu benzetme, yakıştırma ya da yaklaşırmayı yapanın kendi görgüsünden, artyetişiminden, edintisinden, ya da, (pek iç açıcı sayılmayacak bir şey bu!) yeniliği ortaya atana (hakkı-haksız, çoğu zaman da çok haksız) *yorulan, yüklenen* bir "kültür"den (yani, bir vehimden) kaynaklanacaktır.

Bu *yeni*, olsa olsa bir öneridir; yadırgayanına ne kadar yırtıcı, ne kadar saldırgan görünürse görünsün, *çekingen* bir öneridir. Çekingen bir öneridir çünkü karanlıkta, hiçbir ışığın henüz sızmamış olduğu bir yerlerde, el yordamıyla, daha doğrusu, gönül yordamıyla atılmış bir ya da birkaç adımdan başka bir şey değildir. Ne var ki bu bir —ya da, birkaç— adım, seçilip ayırt edildikten, ilgi uyandırıp biraz biraz tanınır olduktan sonra başlayabilecek (yıllar ya da onyıllar sürebilecek) özümlenme dönemine girince, yani tarih-içinde bir yenilik olunca, kişi ya da kişiler açısından değil, insanların tarihi açısından önem kazanabileceği günlere de ulaşabilir.

*

Düşünce alanında, sanat alanında yenilikler, varolan bir duruma oranla söz konusu olur elbet. Bu yenilikler, her durumun içerdiği belirtik-örtük temeller, kaynaklar, bağıntılar, değerler açısından, unutulmuş, sözü edilmemiş, görülmeyen, düşünülmemiş birtakım ilişkileri, bağıntıları, görüşleri/görünümleri dile getirir, varolan durumun çerçevesini kırar.

Bunların iyi mi kötü mü, "ilerletici" mi "geriletici" mi oldukları sorusu, boş bir soru olur. Ama varolan durumların her biri içinde yenilik, hiç değilse bir yanıyla, genişletici, zenginleştirici, çeşitlendirici olacaktır. *Artış* temelli bu "ölçüt" de, olsa olsa, geriye doğru giderek kurduğumuz bir yapıda, en azından *bugün yaşayan bizler* için, bir "muhasebe" aracı olarak işe yarayabilir.

Yeniliğin, "yepyeni"liğin *niye* arandığını, ya da, *niye* ortaya çıktığını araştırmıyor, soruşturmuyorum. Yeni diye nitelendiğimiz, yeni adını verebileceğimizi sonradan anladığımız, sanat, düşünce alanında "yeni" bulduğumuz şeyin, karşımıza hangi biçimlerde çıktığını, nasıl tanındığını biraz olsun deş-

mek istedim. Yenilik üzerine konuştuğumuzda hangi "yeni" yi düşündüğümüzü, hangi alanlarda, ne ölçüde "yeniye açık" olabildiğimizi anlamağa, yardımı dokunabilir mi bu söylediklerimin?

Hepimiz, her birimiz için, bir ölçüt sorunu doğar yenilikle karşılaştığımızda. Yeniliği güzel de bulsak, "bizi ilgilendirmez" de desek, "bu kadarı da olmaz artık!" diye de haykırırsak, "Ben buna 'peki' der miyim?" sorusunu *kendimizce* yanıtlamaktayızdır.

1986

Cinayetin Azı Çoğu

24 TEMMUZ 1987 günü *Milliyet* gazetesini görenler* ne düşünü-
düler, ne yaptılar, ne yapacaklar?!

Gazetenin o günkü haberine bakıp bir kişiyi suçlamakla (sorumlu tutmakla, cezalandırmakla) yetinmek, herhangi bir "çözüm" getirmez sanıyorum. Bir kişinin olsun, o kişiye acı-
ması, bir kişinin olsun o kişiyi haklı görmesi, ya da, "gereke-
nin yapılmış olması"ndan doğacak bir iç rahatlığı, zarar vere-
cektir. Hepimize.

İlk sorumuz şu olmalı: İnsanlar, şehirlerinde rahat etmek
için dirim ortaklarını teker teker yok etmenin ne kadar ilkel
bir "çözüm" olduğunu, iş işten geçmeden anlayabilecekler
mi? (Pencereyi gölgede mi bırakıyor? Kökler betona mı da-
yandı? Ağaçlar kesiliverir. Kuduz tehlikesi artar gibi mi? Ke-
diler köpekler fırında yakılıverir.) Karşıdan bakanlar için şe-
hir yaşamı bir "kolaylıklar cenneti"dir; şehirli, zahmetsiz-

* Bursa'da "sokak" kedileriyle köpeklerinin "ortadan kaldırıldığı" haber
veriliyordu.

1. Sayın Necla Seyhun'un *Cumhuriyet*'teki yazısını, bu yazıyı bitirdikten
sonra gördüm. Kendisine, kendi adıma, benim gibi düşünüp duyanlar adına
teşekkür etmek isterim. Söylediklerimizde ortak noktalar çok. Sevindirici bir
şey. Ama "hayvan sevenler hep aynı teraneleri tuttururlar" sözünü doğrula-
mamamız, daha da sevindirici. Yazdıklarımız birkaç okurumuzu yüreklendi-
rirse, ne mutlu bize!

liğin ancak zahmetle elde edilebileceğini unutuyor mu? Öldürmekten, yok etmekten azıcık daha zahmetli çıkar yollar aramamak, uygarlığın övüncü haline mi gelecek?

Bursa'da 1747 köpek ile kedinin (ister uyuşturulmuş ister uyuşturulmamış olsun) fırına atılarak yakılması, gazetenin dediği gibi, "vahşet"tir. Bunu bir Veteriner Müdürünün yapması (yaptırması), "vahşet"tir. Bunu, halkın sağlığını korumak gerekçesiyle, "içleri sızlayarak" yapmış (yaptırmış) olanların düşünce düzeyi konusunda aydınlanıyoruz ama bu aydınlanışımız, iyi niyetlerle işlenebilecek kısımlar konusunda da bizi uyarmazsa, *bize* yazık olur. "Birçok kişi"nin bu çalışmalarını desteklemiş olması —aferin onlara!— işlenen suçü hafifletmez, yaygınlaştırır.

Hayvanları seven, korumağa çalışan bir insan olmam, isyan etmeme yeter. Ne var ki, öldürülmüş olan hayvanlardan çok, insanları düşünerek bu ürkünç iş üzerinde soğukkanlılıkla durmak zorundayım.

Veterinerler topluluğu, hayvanları koruma dernekleri, elbette, bir şeyler söylemek, bir şeyler yapmak zorundalar. "Kınama"dan çok öte... Seksen yıl önce böyle bir şey yapılsaydı kimi yazarımızın neler yazabileceklerini okur gibi oluyorum. Hayırsızada, az mı yazı yazdırmıştır?..

İkinci soruyu şu noktada sormalı: Hayırsızada "kamp"larından Bursa "fırın"larına varmış olmamız, 45 yıl kadar önceki kamp-fırın dehşetini usumuza getirir mi getirmez mi?

Yapılan nedir, onu anlamağa çalışalım.

Her şeyden önce, *üç ay içinde 1747 kedi ile köpeğin öldürülmesidir*. Yani evcilleştirilmiş hayvanların... Yani bizlerin, insanların, işimize yaraması için, binlerce yıl önce yolunu bulup, avından, kırından, dağından kopardığımız, kendimize alıştırdığımız, öğürleştirdikçe de canını da biz vermişiz gibi davranmağa kalkıştığımız hayvanların öldürülmesidir...

Dostluğunu gördükçe (bu dostluğu *yaşayanları* hesaba katmıyorum burada; onların hayvanlar —ya da, hayvanları— ile ilişkileri zaten başka bir çerçevede görülür. Şu anda da, nedense, Brecht'in bir şiirindeki² köpek geliyor usuma) bizim de bağlandığımız ama bizden başkaları karşısında —işimize yarasın diye— yırtıcılıklarını sürdürmelerini istediğimiz; sevgiye, yakınlığa, insan dostluğuna alıştırdıktan, insan dünyamızda onların bağımsızlıklarını neredeyse yok ettikten sonra, şehirleşme sürecimizle yaşayışlarını büsbütün çıkınaza soktuğumuz halde (arabaların her gün çiğnedikleri, yüksek yerlerden düşenler ya da atılanlar, açlıktan ölenler düşünülün) gene de yanımızda üremesi, üremekten vazgeçmemesi karşısında başımızdan nasıl defedeceğimizi bilemediğimiz hayvanların...

Çocuklarımıza onların bu yeryüzündeki ortaklarımız (yalnız doygusu ortağı değil, çıkar ortağı da) olduklarını öğreteceğimize, eskinin umacıları yerine koyuyor, kendilerinden korkulacak canavarlar diye gösteriyoruz onları. Her kuşak bu "temel" korkuyu bir sonrakine de aktarıyor. Onları sevmekle kazanılabilecek dostluğu öğreteceğimize çocuk kafalarında düşmanlıklar yaratıyoruz. Daha kötüsü, gücümüzü onlara karşı kullanmağı, ucuz, kolay üstünlükler yaşamağı pek küçük yaşta öğreniyor, öğretiyoruz. Kediden köpekten korkulur (ısıtır! tırmalar!); acıktığı için insana yanaşırsa kedi köpek kovulur; kovmakla da kalınmaz, çığlıklar atılır (bu düşmanlık karşısında kendini koruma içgüdüsünün *hâlâ* sürüp gitmesine de edilmedik laf bırakılmaz!); canlıların bu yeryüzündeki dengesinden habersiz insanlar karşısında, cırmağı ile dışından başka silahı olmayan "parya"lar yaratılır. Sonra bunlar, şu ya da bu biçimde, *öldürülür*.

Yapılan, "toplu" değilse de, taksit taksit bir "toplucu" kıyımına gidilmesidir. Gerekçe kutsal: İnsan sağlığının korunması. Gerekçe bu olunca, başka kıyımlardan, kıyalardan bizi alıkoyabilecek nedir?

Kuduz korkunç bir hastalık. İnsanlar için de, kediler köpekler için de. Hastalığın en göze çarpan, en görünür ileticisi olmak, hoşlarına gittiğinden değildir bu hayvanların. Kuduz bir insanda başgösterince yapılan, o insanın ölümünü beklemektir. Kudurmuş olduğu anlaşılan hayvan öldürülür. Hayvana iyilik edildiği bile söylenebilir bu durumda. ("Ölme hakkı"nm, "ehven-i şer" sayılacak bir öldürülmenin —insanlar için— tartışıldığı bugünlerde, *daha çok* insan, bu konuda düşünmeğe başlayacaktır belki. Konumuz bu değil.) Ama hayvanların *rasgele* öldürülmesi, bir "vicdan", hatta bir "sevgisizlik, sevgi yokluğu" sorunu olmadan önce, bir "canlılar dengesi" sorunudur. Bu da, en çok, insanları ilgilendirir. Bütün güçleriyle kendilerini korumak isteyenler, koruyabilenler, daha doğrusu, korumağı başarabilenler, onlar çünkü.

"Vicdan" sorunu ancak can denen şeye saygı duyulmasıyla ortaya çıkabilir. (Elbette, *kendi canımızdan değil, başkalarının canından* söz ediyoruz burada.) Sevgi ise, ısmarlama olmaz; yaşayarak öğretilecek/öğrenilecek bir şeydir sevgi.

Can veremiyoruz ama can almağı, kendi aramızda, yani insanlar arasında, birtakım kurallara bağlamışız. Hukuk alanında cezanın bir türü de can almaktır. (Bugün idam cezası, çeşitli tartışmaların konusu; aşağı yukarı otuz beş yıldır —daha öncesi bir yanda kalsın şimdilik— idam cezaları, birçok yerde, eski rahatlıkla kabul edilen bir şey olmaktan çıktı.) Savaş hali de —tek tek insanların ne düşünebileceğı bir yana— can alma işini suç olmaktan çıkarır, hatta yasal kılar; savaş halinin (toplumsal düzenin korunmasından kişinin kendini korumak zorunda kalışına dek) türlü uzantıları da öyle... Bu

"en genel" durumların yanı sıra av, sonraları da üretim-tüketim temeline dayalı bir yiyecek (sağlama) "sanayii", insan dışındaki canlıları öldürmemizle ilişkili birtakım kurallar yaratmıştır.³

İmdi, yanlış yorumlanmış bir "savaş hali", can almayı hele *toplucu* can almayı suç haline sokar (örneğin, kuduzla savaşılmaktadır, kediler ya da köpeklerle değil; ayrıca kedi-köpeğin, sivrisinekten, karasinekten, bitten, pireden, tahtakurusundan *çok* farklı olduğu unutulmamalı). Av, kendi canınızı tehlikeye atmıyorsanız, türlü zahmetlere katlanmıyorsanız, çirkinleşir. Karın doyurma çabalarının, çeşitli üretim-tüketim kuralları çerçevesini aşmaması beklenir. "Sınır nereden geçer?" türünden çok ince bir sorunun tartışılması ne bu yazı içerisinde girişilebilecek bir iştir, ne de ben kendimi bu konuda yetkeli görürüm. Ama bir canlının dirimini ortadan kaldırmakta kendini *özgür* duymak, "ben insanım, herhangi bir hayvanı istediğim gibi, istediğim zaman öldürebilirim, herhangi bir bitkiyi koparır, kökünü sökerim" demek, tehlikeli bir yanılsamadır; kötü bir yanılgıdır; araba sürenin, elinde bulundurduğu (elinin altında tuttuğu) güce aldanarak her yolun öncelikle kendinin olduğunu, ancak araba süren başka insanlarla bir ortaklığı bulunabileceğini, daha değersiz bir soy oluşturan yayaların başlarının çaresine bakmak durumunda olduklarını sanması gibi...

3. Abdullah Cevdet (*Çağdaş Şehir*, Temmuz 1987, Dönemli Yayıncılık, İstanbul, s. 58-60) *köpeklerle* savaş halinde. Okurlarının gönlü kansın diye, her çeşit silahı (biraz karıştırarak, azıcık azıcık da kendini çelişkiye koyvererek) kullanıyor. Köpekler İstanbul'da bir "afet"tir o sırada, ama, besbelli, Abdullah Cevdet için tiksinti duyulacak hayvanlardır. "Başka sorun mu kalmadı?", her zaman etkili, rağbet gören, ucuzca bir silahtır. *Çok daha önemli* sorunlar, hep vardır, her zaman bulunur. Ama sorunların bölümlenmesi ille "önemli, çok önemli, az, daha az önemli" diyerek mi yapılmalı? Öksüz sorunlar irdelenmeyecek, yetim davalar savunulmayacak mıdır hiç?

Çevremizdeki evcilleşmiş hayvanların üremesi, beslenme kaynaklarının insanlarca —neredeyse bütünüyle— denetlenmekte olması (söz konusu hayvanlar sokak köpekleri, sokak kedileriye, çöp tenekeleri, varilleri, bu kaynaklar arasında önemli yer tutar), şehirlerin, her şeyden önce, insanların davranışlarıyla ilişkili sorunlarıdır. Öldürmeğe kararlı bile olsak, *önce*, öldürme nedenlerini elden geldiğince azaltmağı, ortadan kaldırmağı denedik mi? Deneyebilir miyiz? Deneyemez miyiz?⁴

Topluca öldürme bir "gereklik" değildir, olsa olsa bir "önlem" niteliği taşıdığı ileri sürülebilir. Bu tür önlemlere girişmek ise bizi birçok yanılgı ile karşı karşıya bırakır. Temeldeki sanı *sağlıksız* çünkü.

Az önce saydığımız özel durumlar dışında topluca öldürme, öldürenin, öldürdükleri üzerinde, bir can-alma hakkını varsaymaktadır. "Ben böyle bir şey yapabilirim" diye düşünmektedir (inanmakta, sanmaktadır) bu işi yapan. Öldüren, elindeki güce (çeşitli biçimlerden birini, birkaçını taşıyabilecek güce) yaslanarak, karşı koyabilecek, kendini koruyabilecek durumda olmayan, hesap soracak hali (ya da hesabını soracak kimi kimsesi) bulunmayan birtakım can sahiplerini, üstelik, kötü (zararlı, tehlikeli, "kötü niyetli", saldırgan, fırsat kollayan birtakım yaratıklar) diye niteleyerek yapılan işi haklı göstermek, bu öldürülenlere acımağa kalkabilecek olanları acımdan vazgeçirmek, hatta toplum için iyilik olacak bir işe itiraz ettiklerinden ötürü onları güç duruma düşürmek gibi bir art niyeti de işe katarak, öldürmektedir. Bu durum, bir-

4. Sorun, sokaklarda gezen, "ev"siz kediler köpekler. Hayvan sevenler, evinde hayvan besleyenler, kendi hayvanlarının üremesini denetleyebilir, sokağa *evden* hayvan katılmasını önleyebilir. Sokaklarda üreyenlerin düşmanı, nasıl olsa, pek çoktur. "Hayvan seven ama zahmetine katlanamayanlar", gene, hayvanları hem seven hem zahmetine katlanabilenlerin çözümüne yardımcı olabilecekleri bir sorundur.

takım başka şeyler çağrıştırmıyor mu? Bu öldürenin elindeki güçlerden *birinin*, resmi yetke olması, düşündürücü değil mi? "Toplum adına" iş görülmekte olması?..

Yapılan, topluca kıyımın yanı sıra, nicelikle ilişkili gösterilen bir öldürme yöntemi kullanılmış olmasıdır: Hayvanlar diri diri fırında yakılmıştır.

"Gerekli" görülmüş bir can alma işini elden geldiğince acı vermeden yapmanın yolu aranmış mı ki? Gömme sorun yaratıyorsa (öyle ya, 1747 hayvan için kazdırılacak çukurlar büyük olacaktır, zahmete girilecektir) hayvanların ölmesinden sonra onları yakma yoluna gidilebilir. Öldürten kişi, "insani açıdan bakarsak karşıyım" dediği "olaya" hayvani açıdan bakmağı denemeyeceğine göre, "içinin de sızladığını" söylediğine göre, hele, kendini, kendi duygularını aşan bir ödevi yerine getirmekte olduğunu da belirttiğine göre, yapılacak, söylenecek bir şey kalmamakta mıdır artık?

Bir "insanlık" belirtisi, olsa olsa, "yakıyorum ama önce uyuşturuyorum" denmiş olmasında görülebilir. ("İstesek onu da yapmayız ya... İnsanız ne de olsa...") Gelgelelim, uyuşturmak, diri diri yakılan bir memeliyi (amaç buysa) acı çekmekten ne kadar korur? Pek *iyi bildiğimiz* bir şey olmasa gerek... "Acı çığlıklar" (haberi veren gazetecinin kullandığı deyim) işitildiğine göre "uyuşturma" denen iş, yararını, ancak fırının dışındakilere sağlıyor besbelli.

Neresinden bakılırsa ürkütücü, tiksiniç bir iş bu.

Hayvan karşısında (evcilleştirdiğimiz, yaşamımıza kattığımız hayvan karşısında) genelleşmiş bir korku duymaktan (bu korkuyu çocuklarımıza öğretmekten), bu hayvanı düşman bellemekten tutun, onu istediğimiz gibi, işimize geldiği anda öldürebileceğimiz "düşünce"sinden geçin (bu arada, bu hayvanın zararlılığı, yararsızlığı gibi "görüş"lerde mola verin), eldeki yetkeden, güçten, araçlardan yararlanılmasına,

sevginin gitgide azaldığı bir dünyada saldırgan, kıyııcı, acı vermekten haz duyan kişiliklerin ortaya konmasına, hele, yüce amaçlar adına konuşulmasına varın, bu iş ürkütücü.

Böyle bir işi "destekleyenler"i bir yana bırakalım. Ama desteklemeyenlerin, tevekkülün başka, insanların işlediği hatalara, yaptıkları kötülöklere (bunlar "başta gelen"miş gibi, "çekilir" diyerek) katlanmanın gene başka olduğunu hatırlamaları gerek.

Abarttığımı söyleyecekler az olmayacaktır, biliyorum. Savunmak, abartmaktır. Ama, yakılmış hayvanlar geri gelmeyeceğine, çektikleri acı "olmamış gibi" olmayacağına göre, bu olaydaki vahşetten de çok, insanın gönlüne yıldı salacak nitelikteki yanına dikkati çekmek, abartmak sayılır mı?

Tehlikeli olabileceğinden korktuğumuz varlıklardan korunmanın en sağlam yöntemi onları topluca yok etmek midir? Bunun böyle olduğuna inananlar çoğunlukta mıdır?

Bu sorular hepimizi ilgilendirse gerek.

Fırın da silah, kalem de silah.⁵

1987

5. 1993 yılının temmuz ayında da yakılma sırası insanlara geldi (Kasım 1993).

Bir Hayvanla Yaşamak

1.

Catherine ile Julien P.'nin öyküsünü birkaç yıl önce bir arkadaşım bana böyle anlattı:

İlk kez, yıllık izinlerini Paris'ten bu kadar uzakta geçireceklermiş... Brezilya'yı iyi bilen bir arkadaşlarının öğütlerine uymuşlar, São Paulo'yu görmüşler, Rio'nun tadına varmışlar, Brasilia'ya saygılarını sunmuşlar, sonra —gene o arkadaşlarının aracılığıyla— bir ressamın evine konuk olmuşlar; küçücük bir kentin bir ucunda, ardı orman, önü denizden azıcık uzakça bir ev... İlkinden birkaç yıl sonra ikinci bir balayı gibi görünmüş kendilerine burada geçirdikleri günler. Geldiklerinin ertesi, kahvaltı ederken yanlarında bir köpek yavrusu belirivermiş. Biraz değişik yapılı bir enik. Süt vermişler içmiş, yağ sürülmüş ekmek vermişler yemiş. Sokulganlığı, yanlarından ayrılmak istemeyişi, ikisini de şaşkına çevirmiş. Dört gün sonra, bu enikten ayrılmaları gerekeceği düşüncesi onları koyu kaygılara boğar olmuş. Dönmelerine altı gün daha varmış. Kendilerini kandırmak için olacak "cuma sabahı buradan ayrılırken karar veririz," demişler...

Hayvan, kendiliğinden onların düzenine uyarak yaşıyor, onlar kalkınca kapının önünde yattığı paspasta kalkıyor, onlar yatmadan önce paspasının üzerine kıvrılıyor, çarşıya çıktıklarında, gezmeğe gittiklerinde arkalarından bahçe kapısı-

na dek gelip onlar sokağa çıkar çıkmaz — sanki içleri rahat etsin diye — koşa koşa evin kapısı önündeki paspasa dönüp ya-
tıyor, döndüklerinde onu orada görüp çağırduklarında koşa
koşa geliyormuş...

İlk gün, tükenmez kalemleriyle uzun uzun oynadığı için,
adına Bic demişler. Bir an gözden yitse "Bic!" diye seslen-
mek yetiyormuş. Ne verseler yiyormuş ama özellikle meyva
seviyormuş. "Nesi tuhaf değil ki bu köpeğin?" demişler, bu
tuhaflıklara aldırış etmez olmuşlar. En önemlisi, evin içinde
bir kez bile kirletmemiş herhangi bir yeri. Kahvaltıdan sonra,
akşam yemeğinden sonra, bunu da onlara göstermek ister gi-
bi, oturdukları yerden biraz ötedeki çalılığa giriyor, az sonra
çıkıyor, yanlarına gelip uzun uzun siliniyor, yalanıyormuş.

Cuma sabahı yola çıkarken, Bic de, çarşıdan yeni alınmış
ufak sepetinin içinde, yanlarındaymış. Kararlarının başka
türü de verilebileceğini nasıl düşünebilmişlermiş ki? Gülp
duruyorlarmış "cuma sabahı karar veririz," demiş olmaları-
na... Catherine gidip kendilerini konuk eden ressama teşek-
kür etmiş Rio'ya döndüklerinde, Julien de hayvanlarını Pa-
ris'e götürmeleri için gereken işlemleri güç bela bitirmiş uça-
ğın kalkışına dek. Yolculuk hiçbiri için kolay olmamış ama
eve girdiklerinde Bic'i sepetinden çıkarıp mutfaka götürmüş-
ler, yemek hazırlığı yapıp onu da doyurmak istemişler. Bic'in
iştahsız davranmasını pek yadırgamamışlar. "Bunca saattir
yolda. Gene iyi dayandı," demişler. Bic evi dolaşmış gelmiş,
kapının önünde durmuş. Anlamışlar, hemen bahçeye çıkar-
mışlar. Küçük de olsa, burada da bahçe vardı. İşini bitirince
Bic kendiliğinden eve dönmüş, yatmağa gittiklerinde yerini
bulmuş gene, oda kapısının önündeki küçük kilimin üzerine
kıvrılmış. Julien, bir ara, "hostesler bir buna bir bize bakıp
gülüşüyorlardı arkada. Ama hepsi, arada bir, ona bir şeyler
yedirdiyordu," demiş.

Sabah kalktıklarında Bic, Julien'in işe gitmek üzere çıkışını yadırgamış. Catherine'in evde kaldığını görünce kapının önünde duraksamış. Sonra akşama dek Catherine'le evde kalmağı pek eğlenceli bulmuş.

Bic, bu yaşamın, bu evin her töresine, her alışkısına kolaylıkla kendini uyarladıkça, gördüğü dostluğa, sevgiye, dostlukla, sevgiyle karşılık verdikçe Catherine ile Julien, hiç bilmedikleri bir bağla bağlanmışlar Bic'e. Ama Bic büyüyüp geliştikçe, içlerinde bir kaygı baş vermiş: Garip bir köpekmiş bu, herhalde garip bir çiftleşmenin ürünü olmalıymış... Bir gün, aşıları yapılısın diye veterinere gitmişler.

Veteriner aşının elbette yapılabileceğini söylemiş ama... Ama bunu köpek sanmakla yanılmışlarmış. Köpek değil bir agutiymiş bu... Yani... Bir kemirgen... Bir tür... fare işte... Catherine'le Julien inanmak istememişler. Sonra, kitaplar, resimler karşısında, umarları kalmamış. Bic'i köpek sanıp almışlar, getirmişler, sevmişlerdi ya, evde bir tür fare besliyor olmak istemiyorlarmış. Veterinlerden ağlaya ağlaya, öldürülmesini rica etmişler.

2.

Bir arkadaş evinde, aralarındaki birkaç aylık farka karşın aynı saatte doğmuş iki kardeş gibi yaşamağı öğrenmiş, sıradan bir akli-karalı kızla bir erkek siyam... Seslerinin, yapılarının aykırılığına alışmışlar.

Dişi, sırasında, ablalık eğiticiliğini anımsatıyor, sırasında, iştahı pek açık olduğu, kardeşiyse biraz nazlı davrandığı için, kendi tabağındakileri bitirdikten sonra onun tabağını da silip süpürüyor. Küçük yaşına bakmadan "hort hoşor bir hanım" oluveren sıradan akli-karalı kızın, küçücük bir yavruy-

ken bir başka bildiğin evinde kısa bir konukluk ettiği ortaya çıkıverdi günün birinde. Bir şey daha öğrenildi: O bildik hanım, "kediye terbiye etmek için" ona leğen göstermişmiş ama sabahları, işine gitmek üzere çıktığında leğeni (evde koku olmasın diye herhalde) balkona çıkarıyor, kediye ise evde bırakıyormuş. Bir iki kez, dayanamayıp bir köşeyi kirleten hayvan, akşamları dayak yeyince gerçekten "terbiye öğrenmiş", akşamlara kadar kendini tutmasını başarmış. Sonra da ya kaçmış ya atılmış... Arkadaşlarım onu aldıklarında çişini leğeninde ediyor ama, arada sırada, durduğu yerde, altını kirlettiği oluyordu. İşkencesiz eğitim, doğru dürüst bakım, bağırsak "bozukluğu"nun hakkından geldi. Elbette, daha da önemlisi, arkadaşlarımın, kakasını tutamayan hayvanı sokağa atacak yerde onu iyileştirmeğe çalışmış olmalarıydı.

Bu anlattıklarımda, "cahillik" ile onun türevlerinden olan katlanamazlıklar var. Elinde, öteki üzerinde bir ölüm-dirim yetkesi bulundurduğuna inanmak gibi (hepimizin içimizde taşıdığımız) bir eğilimin, öteki üzerindeki gücümüze dayanarak, eyleme dönüşmesi var.

Kıyıcılık, acımasızlık, yavuzluk, durmaksızın karşımıza çıkan durumlardır; kanıksanır ya da "vah vah"la geçiştirilir; ama her kezinde de bir şeyler yapabilmenin, çok daha derinlere inebilmeği gerektireceği, en azından, sezilir. "Kötülüğe" karşı bir şeyler yapmağa çoğumuz istekliyizdir. Yersiz "iyilikler" daha mı az kötü?

3.

Gene bu arkadaşlarımla bir komşuları... Kızlarının dileğini yerine getirmek için, "kedi, kedi," diye sızlanıp durmasına dayanamadıkları için bir yavru bulup alıyorlar. Rastlantı bu ya, arkadaşlarımla kapının önünde karşılaşıyorlar. Kuru-yaş mamalar, leğene konacak ithal malı "tuvaletlikler" alınmış. Ama ondan önce de veterinere gidilip "her çeşit aşı" yaptırılmış. Arkadaşlarıma bakılacak olursa yavru iki aylık bile değil. Yani "her çeşit" aşının yapılabileceği yaşa gelmemiş. Üç gün sonra küçük kızdan öğrendikleri, kedinin eve "alışmağı" başaramadığı için babasının "işyeri"ne götürüldüğü... Çocuk üzgün, ses çıkaramıyor gene de...

Kendimi görüyorum. On yedi yaşında, ağladı ağlayacak durumda Şişli'deki Hayvanları Koruma Cemiyetinin kapısında, titrek bir sesle "Siz alın; ne yaparsanız... Evden istemiyorlar..." diye bir şeyler geveliyorum elimdeki Ferenç'i uzatıp. Adam anlıyor mu ne? Kediye alıyor, kapı yüzüme kapanıyor. Eve dönüp bütün öfkemle, bütün gücümle Liszt çalıyorum. Günlerce çalacağım, ortalığı inletip. Elbette bu yenilgi bir daha hiç yaşanmayacaktı... Yaşanamazdı da... Ama "bilmeden" aldığım, baskıya dayanamayarak Cemiyete götürdüğüm hayvanımı bir us pahası anıtı olarak taşıyorum içimde.

Üçüncü öykünün Adsız'ı da başka türlü bir yaşama erebilirdi. Çocukların sevip aldığı/aldırıldığı hayvanlar hep tehli-

kededir. Çocuklara ilk öğretilecek şey hayvanlarının sorumunu taşımalarıdır. İyi de, öğretecek olanlar bu sorumu başta üstlenmek, daha sonra da paylaşmak istemeyince?.. İstememeleri de, çoğu zaman (başta hayvanı kabul ettiklerine bakılırsa) ne ile karşılaşacaklarını, *gerçekten*, enine boyuna düşünmemiş olmalarındandır.

Yaşımız, bir hayvana (herhangi bir hayvana, yani, canlıya) duyduğumuz sevgi, ilgi, yakınlık, ne olursa olsun, ilk bileceğimiz, usumuza yerleştireceğimiz şudur:

Evimize bir oyuncak, "çevre düzenimiz" in bir parçası olacak bir şey, bir nesne değil, bir *canlı* alıyoruz. Yaşı küçük olanlar bunu hemen bilemez, anlayamaz; onlara bunu anlatacak, büyükleridir. Ama onlar, bunu bilmek, anlamak zorundadır.

Sevgi, sabır, *bizim* niteliklerimiz diye bellemiştir. Onlarla övünürüz, çocuklarımıza öğretmeğe çalışırız. (Öğretilmediğimiz zamanlar da —öğretilmediğimiz halde— onların bu "eksikliği" ne bozulur, bu nitelikleri gösteremedikleri için, şu ya da bu biçimde, çocuklarımızı kınar, cezalandırırız.) Sevgiyi, sabrı kendi özelliklerimiz sanmayalım.

Birlikte yaşadığımız hayvanlar da, kısa süre sonra, sevgiyi de, sabrı da, bilmekle kalmadıklarını, bunları *bize* yönelttiklerini de pek güzel gösterirler. *Her* türün de, *her* bireyin de, "sevgi" sini göstermesi bir olmayacaktır. Tamam. Yakınlığı, alışmışlığı, yeme gelişi, elbette, "sevgi" diye nitelemek gerektiği de ileri sürülebilir. Ama yüksek memelilerde, özellikle binlerce yıldan beri insanla öğür olmuş kedide, köpekte sevgiyi görememek, hiçbir şeyi görememe durumunda olmakla bir.

Ya sabır? Orada iş biraz değişik. Sevgi, bir karşılıklılık *varlığıdır*; dile getirilme-gösterilme imleri, iki yan için de, kısa zamanda bir düzgü niteliğine ulaşır. Sabır, bir bakıma, bir

tepki yokluğuna dayalıdır. Sabır *göstermek*, gerçekte, gösterilebilecek (gösterilebileceği bilinen) bir tepkiyi göstermektir. Ancak, gösterilebilecek tepkinin iki yanca da bilinmesi durumunda sabırdan söz edilebilir. Hayvanlarıyla içli-dışlı olanlar, kendilerinden başkasının da, yani Ötekinin de *farkında* olanlar, kendi sabırlarını bildikleri kadar hayvanlarının da nerelerde, nasıl sabır gösterdiğini çok iyi bilirler.

Güven ise, bu bağlamda az işitilen bir sözcük. Oysa güven, insan-hayvan ilişkisinde her şeyden önce gelir, her şeyin başındadır. Ama pekişip yerleşmesi, en sona kalır. *En sonunda* kendini açığa vurur.

Unutmamak gerek; biribirimize gücümüzü göstere göster, bu gücü, karşılıklı olarak, ayarlaya ayarlaya alışırız biribirimize. Gerçi insan, gücünü göstermekten biraz fazlaca hoşlanıyor olabilir; en azından, daha yolun başında, daha güçlü olduğunu anlatmak ister. Hayvanın eğitimi dediğimiz şey, bir güç gösterisidir. Hayvanı bizimle yaşamağa alıştıırıyoruz; eğitiyoruz. Ne var ki, tek yönlü görünen bu eğitim de, gerçekte, karşılıklıdır. İnsan "eğitilme"ye razı olmazsa, önce, hayvana acı çektirir. Sonrasını düşünmeyelim. Ortaklık bozulmuştur çünkü.

"Bizimle birlikte yaşayacağına göre," diyoruz, "bizim düzenimize uysun." Doğru. Her konuk, az ya da çok, bunu yapar zaten. Evin düzenine uyar. Uymayanın "konuk"luğu sona erer. Ama hayvanlarımız konuğumuz değil. Yaşam ortağımız. "Köle" hiç değil. Eğitim dediğimiz, onu, kendi dünyasını büyük ölçüde bırakıp kendi dünyamızı bütünüyle benimsemesini, kendini bizim dünyamızda "yararlı" kılmasını amaçlar gibidir... Ne de olsa, birlikte yaşama kararını *biz* veriyoruz çünkü...

Öyle mi gerçekten? Değil, bana sorarsanız. Birlikte yaşama kararı, ilk adımı kim atmış olursa olsun, karşılıklı veril-

miştir. Bizim kurallarımızı öğrenen hayvan, kendi kurallarını da bize öğretir. Bu karşılıklılık, gene de, "insan" ortamında gerçekleşiyor. Ama, *tek yönlü ilişki* olmaz ki!

Niye hayvan bu ilişkiye razı oluyor? Niye dünyamızda yaşamağı kabul ediyor? Sorun bu soruları, yanıtı çok kolay gelir: Karnı doyuyor, ısınıyor, güvenli bir ortam buluyor... Öyle denir.

Yalan değil. Karnı tok, sırtı pek olsun diye, insan da, üzücü, yorucu, sınırlayıcı eğitimlere, ilişki biçimlerine razı olmuyor mu? Rızılı olup olmadığını çoğu zaman sormazlar bile. Bu da yalan değil.

Beslemekle övünüp bununla yetinmek istemek, gülünçtür; ötekini aşağılamak, kendimizi de aşağılamaktır. Hayvanın karnını doyurmaktan çok ötesi de, sizin elinizdedir; onun da pek çok şeyi elinde tuttuğı gibi... Besleriz; en ufak bir beklentimiz yerine gelmediğinde de "nankör" deriz ona. Bu durumun gülünçlüğü niye bu kadar az fark edilir?

Kendi niteliklerimizi, değerlerimizi, garip bir akıl karışıklığı içinde, hem anlayamayacaklarını, "elbette bilemeyeceklerini" söyler, sonra da bunları bilir gibi davranmalarını isteriz.

Oysa hiç kimse, kendini zaten içinde bulduğı "dünya"ların, çevrelerin dışından gelen biriyle ilişki kurmak *zorunda* değildir. Böyle bir ilişkiyi, onu göze alan kurar; böyle bir ilişkiye, onu göze alan girer. "Eve kedi aldık" deyimi bir "cahillik" belirtisidir. Bu cahillikten zamanla kurtulursanız, ne mutlu size! Yok, sürdürürseniz... Yaşamınızın hangi başka ilişkisinde "cahillik" saygın bir durum olarak görülür, söyler misiniz? Genellikle, öğrenilen bir şeydir: "Cahillik" in cezası hemen gelir bulur sizi!

(Gayriresmi resmi dilimiz İngilizce, bize "pet-shop"lar da armağan etti. "Pet" nedir? Satılmak üzere bekletilen, hasta

edilen, acı çektirilen bir canlı oyuncak mı? Sözlüklere bakmak zahmetine katlananlar, başka anlamlar bulabilirler o sözlüklerde...)

Hayvan, bizim açımızdan, *başka*'dır. Onun açısından bizim *başka* olduğumuz gibi... Bu başkalıklar, pek güzel, bir arada yaşamağı öğrenebilir. Kızdıklarında kedilerini, köpeklerini kendileriyle özdeşleşmiş sayanlar ne kadar yanılıyorsa, sevdiklerinde kedileriyle, köpekleriyle özdeşleşenler de bir o kadar yanılıyor diye düşünürüm. Bir arada yaşayınca, ötekini düşünür, ötekinin kaygısını taşırsınız elbet. Ona dokunan size de dokunmuştur, onu sevindiren sizi de sevindirir. Ama ötekinde kendi izdüşümünü aramak hiç gerekmez.

O bizim dilimizi —hangi düzeyde olursa olsun, hiç önemli değil— anlamasını bir parça öğrenir. Aynı şeyi biz niye yapamayalım? Onların davranışını kendi toplumsal eğitimimiz açısından yorumlamağa pek meraklıyızdır, ama belki de, böylesi her yorumda, yanılıyoruzdur. Onların bizi nasıl gördüğünü ise, *onlardan* öğrenemiyoruz. Uzun süre bir arada yaşamışsak (uzun süredir bir arada yaşıyoruz zaten... Ama bambaşka bir ölçekte...) sezdiğimiz anlamları "insanca" yorumlamamız sakınca taşımaz belki. Eninde sonunda, anladığımızı kendi dilimizde söylemiş oluruz. Ama onların, "beceriksizce de olsa" bizim gibi bilip, düşünüp eylediklerini sanmamız, alıktan başka bir şey olamaz.

Ortak bir "dilimiz" olabilir; o dili kurabiliriz. Ancak bu da, uzun bir süre gerektirir. (Kedinin "anne!" demesi gerekmez bu ortak dilin kurulması için...)

Cinayetleri, çoğu zaman, "kavramlar" işletir. Cinayetler, hep, "kavramlar" adına savunulur.

Cinayet işlemek zorunda değiliz ki!

"Dostlarım Üzerine" Diye Söze Girişerek...

OLDUM OLASI, kalemini eline alıp yazısını döktürüverenlere imrenmişimdir. (Bu yazıya başladıktan üç ay sonra okuduğum bir kitapta, Calvino'nun *Se una notte d'inverno un viaggiatore*'sinde*, "üretken" yazarla "tedirgin" yazarın birbirilerine nasıl imrendiklerini dile getiren sayfalara gelince çok keyiflendim doğrusu; ama keyiflenmem de, Calvino da, bu bakımdan bir şey değiştirmiyor.) Okunurken akıp giden, tutulmuş bir soluğun salı salı verilmesi gibi yazılmış *benzeyen* yazılardan söz etmiyorum. Yazı yazarken gördüğüm pek çok kimseyi düşünüyorum şu anda; gerçekten, kalemi eline alıp yazısını döktürüveren birçok kimseyi... O yazıyı okuyup şurasına burasına bir virgül eklemekle, orasında burasında ufak bir düzeltme yapmakla yetinenleri... Böyle çalışıp hemen hemen kusursuz yazılar ortaya koyan birkaç kişiyi...

Bense, yazılarımla uzun uzun yaşamak zorundayım sanki; o yazının çatısı, yaşayarak (yaşarken, yaşadıkça) çatılacak; yazı etlenip butlanacak, budanacak, değişik yerlerinden başlanarak, yazılıp bozulacak, değişik yollar denenip bırakılacak; sınıanıp "işlenmeğe değer" bulunmuş damarlar, yüreğe giden yolu oluştursun diye düzene konup birleştirilecek, ay-

* *Bir Kış Gecesi Eğer Bir Yolcu*

rılacak; ortaya "bitmiş gibi" görünen bir yazı çıktığında da en acımasız makaslamalarla kurguya yeniden girişilecek, yazının yüzlerce yerine ufak-büyük birtakım ekleme, çıkarma, düzeltme işlemleri uygulanacak. Sözün kısası vakit geçecek, o yazıyla yaşamının getirdiği (anlamsız kıldığı, önemlileştirdiği) ne varsa, "yazma" da oralardan geçip dolaşıp bir yerlerde eğlenecek, bir yerlerde hızlanacak. Sonunda ortaya bir yazı çıkacak...

Böyle yazmak gerektiğini söylemiyorum, *ancak böyle yazabildiğimi* söylüyorum. Böyle bir şey söylediğim, söyleyebildiğim için de benimle eğlenecek kimseler az olmasa gerek. Eğlenmesinler diyemem ya, bu tutumumun bir zararı varsa onlara değil, kendimedir, diyeyim.

Ama artık denemeğe, çalışmağa değil de yazıyı "bitirmeğe" oturduğum zaman Bibik de yanibaşımda olmak ister; kucığıma sığmaz, masaya çıkar, kâğıdın üzerine yatmak için sessiz pazarlıklar eder kalemi tutan elimle. Hele temize çekiliyorsa bu yazı, Bibik makinenin kapağına girip uyumaktan da çabuk vazgeçer, makinenin işlemlerini önlemeğe çalışır. Uzaklaştığımı, kendisini yalnız bırakacağımı sanıyormuşçasına... Yazının "ortaya çıkması", kokumuzu değiştiriyor olsa gerek; Kedi besleyen her yazar buna benzer şeyler söylemiş, yazmıştır.

*

Pek az okura ilginç görüneceğini sandığım bu "giriş"i niye gerekli gördüm ki?

Gerçekte, "giriş" dediğim bölüm, iki katlı: Metinle dipnotlarını biribirinden ayırmadığımı okur fark etmiş olsa gerek. Şu anda da bu ayırmama işlemi sürdürüyorum, besbel-li. Her dipnotu, dipnotun dipnotunu, *her* söylediğimi açıklamanın aracı olarak kullanmağa karar verirsem, okur (bu not-

ların yerleştiriliş, diziliş biçimlerine göre) gözünü, durmadan, bir sağa bir sola, bir aşağıya bir yukarıya kaydırmağa katlanacak mı? Bol dipnotlu bir yazı olarak tasarladığım bu yazıyı elden geldiğince dipnot düşmeden yazmağa karar veriyorum. Bu da bir deney işte!

*

Evet, bu "giriş"i niye gerekli gördüm?

Dostlarımla ilişkilerim üzerine bir yazı yazma isteğini (ossaat bir gereklige dönüşen isteğini) duyduktan sonra, nerelere uzanıp nerelerden dolandığımı daha baştan sezdirebilmek için. Yazı, kendini söyler; söylemediğini yok eder. Bir de, ara bir yol olarak, yok ettiklerinin bir bölümünü sezdirebilir. Sezdirdikleri "var" değildir ama "yok" da değildir. Yazının alacakaranlığı, çok üretici olabilir...

*

Kişi yaşlandıkça "tarih"ini kurgulamağa iyiden iyiye sarılıyor. Geçmişini eliyor, eşiyor, eleştiriyor; anlamlar kurmağa, bağlar bulmağa çalışıyor bu karmaşık örgüde; *kendi* yaşamı olduğu için sürekliliğini, kesintisizliğini yıllar yılı, değişmez (*en* değişmez) ilke diye gördüğü bu yaşamda, saltık olarak *kendinin*, sandığından ne kadar daha az-önemli olduğunu, *kendi payı* diyebileceğinin ne kadar az yer tuttuğunu sezmeğe başlamanın yılgısı içinde, geçmişini "çırpmağa" başlıyor. "Başkaları", belki de ilk olarak, kendi kadar gerçeklik kazanacak, ilk olarak "onlar" adlı belirsiz bir küme olmaktan çıkacaktır. Bu başkalarıyla kurulmuş olan sayısız ilişkiler, ansızın, belli doğrultular üzerinde toplaşıp düzeni andırır bir kümeleşmeye gidecektir. Kişi, kuramsal birliğinin, bu ilişkiler içerisinde nasıl da parçalanıp yüzlerce değişik kişiciğe bölün-

düğünü, *yaşayarak* anlamış ise, bu ilişkilerin *nasıl* kurulmuş olduğunu, giderek, *niye*, *niçin* kurulmuş olduğunu da merak etmeğe başlıyor.

*

Gözün eğitimi, ayrıntıdan bütüne, değişmezden değişene gidip gelerek görmeği, bir ânın —kuramsal olduğu için sonsuz sanılabilecek bir ânın— durukluğu içinde bir-birçok-pek çok şeyi görmeği, sağlar.

Musikiyle —kulağın aracılığını kullanarak— varlığın tümünün eğitimi ise, çok daha karmaşık bir şey... Bu eğitimin öğrettiklerinden biri de, geçip gidiciliğin yinelenebilirliğidir, yenilebilirliğidir. Eksik yaşanmışın insanı yaraladığını ama umudun yitirilmesinin daha da eksik bir yaşama götüreceğini, üstesinden gelinmiş bir yaratma güçlüğünün hazzını bir daha, bir daha —yaralarla kaplıyken bile— bir kez daha, yaşama başarısının gösterilebileceğini öğretir musiki eğitimi. (Jankélévitch de, bir kitabında, buna yakın sayılabilecek bir şey söylemiş; yeni gördüm.)

*

Kimi zaman, bir yazının belki de en önemli yeri, can alacak noktası bir dipnottur. Pek çok okur bu dipnotu atlar geçer, şöyle bir baksa, okusa bile. Yazının, gözle kulak arasında bir yerde, duradurmuşla uçup giden arasında bir yerde yurtlandığını bilmeyen —ya da unutmuş— okurlardır bunlar.

*

Dostları üzerine yazı yazmış yazarlar zincirine katılmak niyetiyle çıkmıyorum yola. "Dostlarım" sözcüğünün geçtiği

bir başlıktan epey uzaklaştıktan sonra da olsa, bu açıklamayı yapmaktığım gerekiyor.

Dost, dostluk, küçük yaşta öğrenmeğe, kullanmağa başladığımız sözcükler. Dostluğun, dostların oluşturduğu yaşam alanını gün gelir daraltır, gün gelir yayarız. İnsanlarla, hayvanlarla —neden olmasın?— kurduğumuz ilişkiler üzerinde durup sınırlar çizerek, tanımlar yaparak dostluğun özelliğini ortaya koymağa çalışırız. (Yazarlar, arkadaşlığın, dostluğun "kerte"lerini ölçüp biçmeğe epey meraklı davranmışlardır.)

Burada, yaşamım boyunca edindiğim, günün birinde —biraz ya da çok acı duyarak, şaşarak ya da hiç mi hiç şaşmayarak— birbirimizden uzaklaştığımızı, ayrıldığımızı fark ediverdiğim ya da kabul etmek zorunda kaldığım, yitirdiğim ya da ilişkimizi sürdürmekle övündüğüm dostlardan söz edecek değilim. Gerçekte, dostlarımdan değil, dostlarımla kurduğum ilişkilerden (üstelik, şu anda, yaşamımın bu belli noktasında sürdürdüğüm ilişkilerin oldukça dar sınırlar içinde kalan bir türünden) yola çıkarak, bu ilişkilerin oluşturduğu "denge"den söz etmek istiyorum.

Açıklamam gereken bir iki sözcük kullandım.

"Dost" derken, şu sıralar sık (sık sık, çok sık) görüştüklerim içinde, kurduğumuz yakınlıktan ötürü, yaşamımın gündelik ayrıntılarına olsun, büyük çizgilerinin yönelişlerine olsun, karışmalarını kabul ettiğim, istediğim; bu tür bir karışmaya kendi yaşamlarında da bana bir o kadar hak tanıyan kişileri düşünüyorum: Kendileriyle, ilginin yanı sıra sorumluluğun, katılımın önemli pay tuttuğu ilişkiler içerisinde bulduklarımı...

Bu sözler, "dost"un, dostluğun *bir* tanımını olabilir. En azından belli bir kişinin ortaya koyduğu *bir* tanım olabilir. Ama bu "tanım"ın burada tek bir işlevi var: Söyleyeceklerimi taşımak... Yoksa, tanımların bağlayıcılığını gereksiz bir yük

diye görürüm, dostluk ilişkileri söz konusu olduğunda. Hangi ilişki hangi ilişkiye tıpatıp benzeyebilir?

"Denge"yi açıklamak içinse, önce "durum"dan söz etmeliyim: Her an, her ilişki bir "durum" oluşturur. Kolaylıkla değişebilecek, betimi kolay olmayacak bir *durum*. Kişinin yaşamında eşsüremliler durumların oluşturduğu topluluk göz önünde tutulduğunda da, bu durumların bir denge oluşturduğu görülür; kimi an, bir denge oluşturmasa bile, bir *denge oluşturma çabası* belli eder bu topluluk, öyle sanıyorum.

Değişik gereksinimlerin değişik ilişkiler aracılığıyla doyurulduğu bir ilişkiler yapısı da diyebiliriz buna. Kişinin "beğendiği" ya da "beğenmediği" yanlarının, "beğendiği" ya da "beğenmediği" kişilerle kurduğu "beğendiği" ya da "beğenmediği" ilişkiler aracılığıyla yerini, ağırlığını, anlamını arayıp bulacağı bu "ilişkiler-yapısı" içerisinde taşırılık, genellikle, en aza indirilebiliyor, daha doğrusu, ancak gerekli olabileceği düzeye düşürülebiliyor. Belirtik-örtük, gizli-açık, yaşamın dirimsel her yanı bir değişik ilişkinin çerçevesi içerisinde kendine (yerine, ağırlığına, anlamına göre, onlara oranla) yer buluyor. Başka türlü söylemeğe çalışayım: Kişi, yaşayabilmek için, belli bir anda, gerek iç gerek dış hangi güçler arasında geriliyor, hangi güçlere karşı hangi güçleri ortaya sürerek bir denge kurmağa çalışıyorsa, ilişkilerini de —sanki bu güçlerin bir karşılığını arayarak, ya da, aradığını bilmeksizin bularak— kuruyor, bu güçleri —belki bir parça denetleyebileceği duygusu (umudu? güveni?) içinde— çevresinde oluşturduğu ilişki ağıyla somutlaştırıyor.

Elbette, bu sözlerin altında birtakım varsayımlar yatıyor: Örneğin, sözünü ettiğim "kişi", belli bir yaşa ulaşmıştır; ilişkilerinin çoğunu, *çoğunluğunu*, seçimler yaparak (bu seçimlerin şöyle ya da böyle olması, "akıllıca" ya da "alıklıca" görülmesi, konumuzun dışında şu anda. Buna karşılık, seçimin ger-

çekten seçim olması, kişiye fıçı çemberi gibi geçirilmiş bir ilişkinin kendine seçilmişlik süsü vermekte olmaması önemli...) kurabilmektedir; kendini (kendini: Yani kuramsal "sürekliliği"nin sürekliliğini ya da süreksizliğini; ana, temel yönelişlerini, vazgeçebildikleri ile vazgeçemediklerini vb...) az da olsa, bir parça da olsa, tanımakta, kabul edebilmektedir; ilişkilerinde, özellikle dost diyebildikleriyle ilişkilerinde, çok değişik kılıklara da girse *karşılıklılık* denen bir şeyin anlamını öğrenmiştir; eksiklerini, artıklarını —en azından— sezebilmektedir... (Bu kadar varsayım sıralamak şimdilik yetsin bize!)

İlişkiler her zaman seçilmez elbet; seçilerek kurulmaz. İlişkilerimizin göbeğinde, en yakınımız saydığımız kimselele kurulmuş en sıkı ilişkiler öbeğini bulmaz mıyız çoğu zaman? Analarımız-babalarımızla, (varsa) kardeşlerimizle, hısımlık bağlarının oluşturduğu çemberlerin (bize en yakın duranından en uzaktakine dek) üzerinde dizili bulunanlarla ilişkilerimizi "seçerek kurma"muz söz konusu olmasa gerek. Analık-babalık, kardeşler, en yakın hısımlık çevresi, birer veridir kişi için. Öyle ama, seçmesek, kendimiz "kurmasak" bile, bu ilişkilerin nasıl bir nitelik taşıyabileceğini zamanla kararlaştırır, birkaç deneyden sonra, birkaç sarsıntıdan sonra, öbür ilişkilerimiz gibi bunların da ırasını, genel denge içerisindeki yerlerini saptayabiliriz. En azından, bunların kaçınılmaz, vazgeçilmez, sürdürülmesi gerekli niteliği karşısında, kaçınılmaz, vazgeçilmez, sürdürülmesi gerekli oldukları ölçüde, öbür ilişkilerimizin nasıl olacağını, nasıl olabileceğini öğrenir, daha sonra da, gerekirse, bu ilişkiler üzerinde birtakım değişiklikler yapmağı deneyebiliriz. Kişi, yükümleri değil, *ilişkiyi* bir hüküm, bir ferman gibi boynunda taşıdığına inanıyorsa, öbür ilişkilerinde de çok başarısız, dengeyi bir türlü kuramayan biri olur. Yükümlerle ilişkiyi karıştırmamak gerek bu bölgede.

Ayrıca, "denge"yi de çeşitli düzeylerde düşünmek gerek.

İlişkilerime bakarak şöyle bir düzen(in varlığını) seçebiliyorum sanırım: İlişkilerin tümü düşünüldükte, bunların oluşturduğu, ya da yöneldiği, bir denge var. [İlişkilerin tümü derken, bir bölük ilişkiyi hesaba katmadığımı söylemeliyim. Çok aralıklı da olsa "araşma" gereği duyularak gerçekleştirilen buluşmalara, yazışmalara, telefonlaşmalara dayalı (düzenli) "görüşme"ler sürdürdüğümüz kişilerden ayrı tutarak söylüyorum: "İlişki" kurduğumuz pek çok kişi var ki, bunlarla ya büsbütün geçici, anlık, rastlansal koşulların sonucu olan ilişkiler içindeyizdir, ya da ilişkiyi belirleyen koşulları hep dışımızda görür, kendimizi bu ilişkinin "dışında" sayarız. Hesaba katmadığım ilişki türü, bu.] İlişkilerin bu "tüm"ü içinde birtakım öbekleşmeler seçebiliriz; birbirine yakın ilişki biçimlerinin oluşturduğu öbeklerdir bunlar... İlişkilerin tümünü bir "yer", bir uzam parçası içerisinde düşünürsek bu yerin, bu uzamın orasında burasında birtakım yoğunlaşma bölgeleri diye tasarlayabiliriz bunları; işte, bu öbekler arasında bir dengeden söz ediyoruz. Biraz daha ileri giderek, bu öbekleşmelerin, kabaca, bir dış kuşak ile bir iç bölge oluşturacak biçimde topladıklarını da söyleyebiliriz. İç bölgeyi oluşturanların daha önemli ilişkiler olduğunu düşünelim.

Bu bölgeler, bu kuşaklar arasında da bir denge kurulmaktadır.

Bir de, her ilişki *biriminde*, kişiler arasında oluşan (oluşturulan) denge var.

Bütün bu sözler, biçimsel bir düzen kurma sevdasıyla tasarlanmış bir dizgenin dile getirilmesi gibi görünebilir. Benim için öyle değil: Bunun, bu düzenin, bu yapının, yavaş yavaş farkına vardım.

Örneğin, dostluk ilişkilerinde serüvenden pek hoşlanmadığımı anladım günün birinde; son yirmi beş yılımın belli

başlı ilişkilerine bakarken, bu ilişkileri inceden inceye gözden geçirirken vardım bu karara. İlişkinin "renkli"liği başka şey, kestirilemezliğin, bu ilişkideki yanlardan birince, ilişkinin temel ırası haline getirilmesi bambaşka bir şey. Bir ilişkim ne zaman serüvencilikle bulandıysa varolan ya da yeni kurulan bir ilişkiyle onu hemen dengelemeğe çalışmışım; serüvenciliğin ağır basmağa başladığı ilişkinin yarattığı sorunu bir çözüme erdirmek olmuş bu... İnsan, ilişkilerini belli bir takım özelliklere verdiği öneme göre düzenliyor eninde sonunda. Serüvenden çok hoşlananlar da var. Bir sözüm olamaz onlara. Ama bir ilişki içerisinde, "konuşmak" zorunda kalmadan düzeltilen şeyler çok azalıyor, karşımdaki kişinin arada bir (daha sonra, sık sık) gidiverdiğini, yerine bambaşka bir insanın geliverdiğini duyuyorsam, gidenle mi gelenle mi dostluk ettiğimi kestiremez hale geliyorsam bu ilişkinin "serüvenliliği" pek fazla gelmeğe başlar. İlişkinin içinde de yeni bir denge kurulması gerekebilir bu durumda, gerekir... En kötü çözüm, pes edip uzaklaşmak zorunda kalmak. Bu birim içinde yeni bir dengenin kurulması, bu ilişkinin gelip yerini bulmuş olduğu öbek içerisinde de yeni bir denge aranması gerekliliğini doğuracaktır. Böyle sürüp gidebilir bu, ilişkilerin tümünü bile etkileyebilir.

*

Kişi, bu değişik dengelerin kuruluşunda, sanırım, daha etkin, daha "bilinçli" davranabiliyor da, bozuluşlara giderken, bu bozuluşların sonucunu yaşarken daha edilgin kalıyor genellikle.

*

Ama bunca çene kavafliğimiz, belli bir yere, bir noktaya gelmek istediğimizden...

Dostlarıma, (şu anda) dost dediğim birkaç kişiyle kurup sürdürdüğümüz, geliştirip değiştirdiğimiz ilişkilere bakıyorum. Bir nokta çok önemli: "Dost"larım olsun, "ben" dediğim kişi olsun, tek başına varlıklar, bağımsız kişilikler değil bu çerçeve içerisinde. Dostlarımm iyi (ya da huysuz), benim maymun iştahlı (ya da vefalı) insanlar olmamız türünden nitelermelerin de yeri değil burası. Yani kişi, kişilik, nitelikle uğraşmıyorum. Konu, *ilişkinin kendi*. Kişiliği, ilişkiler arasında (bu ilişkiler ayrı ayrı birimler olarak ele alındığında) görülebilecek, varsayılabilecek, gözlemlenebilecek bir "değişmez" olarak tasarlayalım, canımız çok istiyorsa. (Hoş, bu "değişmez" in değişkenliği üzerinde ayrıca durmak gerekir...) Ama belli bir ilişkide (gene, kolaylık olsun diye, ikili bir ilişki *birimini* göz önünde tutuyorum) bu "kişilik"ler, ilişkinin ırasını oluşturmak üzere (ya da, oluşturacak biçimde), öğelerinden kiminin ya da birçoğunun çok özel bir yeniden-bireşimi süreci içine girer (ya da, içindedir). Bunu böyle söylemek, şöyle bir şey demeğe varır: Kişilik, "değişmezliği" içinde, her ilişkiye göre, değişik bir kalıba girer, her ilişkiden biraz değişmiş çıkar... "Öğelerini çok özel bir yeniden-bireştirme" durumundaymış gibi görünmeyen "kişilik"lerin kurduğu ilişkilere ne diyeceksin? denir şimdi bana. Evet, öyle bir şey varmış, olabilirmiş gibi görünüyor. Örneğin pek başarılı "ilişki ustaları" yetiş/tiril/ebiliyor çağımızda; bunlar uluslararası firmaların, kuruluşların en önemli kişilerinden biri, birkaçı haline gelebiliyor. En değişik durumlarda en değişik kimselerle oldukça yakın, sırasında *pek yakın* ilişkiler kurabiliyorlar. Sanırım, önemli olan, kendisiyle ilişkiye girdikleri her kişiye bir "özel" ilişki içerisinde bulunulduğu duygusunu

verebilmeleri. Bunu, karşılarındakine daha büyük bir yük yükleyerek, yani kendilerinde "özel bireşim" çabasını en aza indirerek yapıyor olabilirler. Ama yaptığı işin insanda, az ya da çok, bir "çarpıtma" ya yol açtığını kabul edersek, bu kişilerin, iş ilişkileri içinde oldukları kimselerin yanı sıra, zamanla, eşleri dostlarıyla da öyle bir ilişki kalıbı yaratıyor görüldükleri, "değişmez" bir kişiliğin her ilişkide aynı niteliklerle insanların karşısına çıktığı duygusuna kapılabiliriz ya, takınılmış bir "kişiliğin", zamanla, "oldurulmuş" bir kişiliğe benzeyebileceğini, dönüşebileceğini de düşünebiliriz. İş ilişkilerinin her "özelleme"si de bir özel bireştirme gerektiremez mi?

Bu durumda *kimi* ilişkinin *daha büyük çapta* bir özel bireştirmeye götürdüğünü varsaymakla yetineceğim.

Üzerinde durduğum, iki kişinin (örneğin), ilişkilerinde, kendi açılarından kurabilecekleri iki "iç denge" dışında, kişiliklerinin öğelerinde özel bir yeniden-bireştirme işlemi (belli bir ilişkinin gereği, sonucu olan bir yeniden-bireştirme işlemi) başararak kurdukları kişiler (kişilikler) arası dengeydi.

Öyle bir denge ki, karşılıklı devinimlerin sürekli olarak yarattığı her değişikliğin ardından yeniden kurulabiliyor; sürekli bir yaratılış, oluşturulma durumunda olabiliyor... Ama bu sürekli devinim, bir *ana çerçeve* içerisinde yer alır sanıyorum: İlişkinin başlarında saptanmış, ya da zamanla geliştirilip bir karara vardırılmış bir "rol dağıtımı"nda biçimini bulan, belli bir karşılıklılığı (daha doğrusu, karşılıklılık türünü) sürdürmek için yaslanılan bir çerçevedir bu.

Bu çerçeve, değişik nedenlerle, ya da değişik devimler, adımlar, yönsemelerden ötürü ortaya çıkan değişikliklerin sindirilip özümlemesini sağlayarak ilişkinin "sürekliliği"ni yaratır; ya da, bir noktada, bu özümleme artık başarılmaz, çerçeve kağşar, çatlayıp kırılır, denge bozulur, dostluk ilişki-

si deđiřir. İliřkinin, bařka bir ad tařıyabilecek kadar deđiřmiř bir durumda sűrűp gittiđi de gűrűlebilir bundan sonra, bűtűnűyle bozulup yok olduđu da...

*

İki insanın "anlařması", dostluđun temel űgesi sayılagelmiřtir. Ne ki, "anlařmak", ok deđiřik űeylerin ortak adı olabiliyor.

Biribiriyle ok az konuřarak, bakıřmakla yetinerek —nere deyse!— anlařanlar olduđu gibi, durmadan ekiřerek, biribirine takılarak, biribirini eleřtirip yererek, tek yűnlű ya da karřılıklı bir saldırganlıđın yırtıcılıđa dűnűřűvereceđi noktanın kılpayı berisinde kalarak anlařanlar da var; biri űtekinde sonuna dek eriyerek, ya da biri űtekinin sonuna dek sođurarak anlařanlar da var.

Bu "anlařma"ların hepsi, űzde, bir "onařma" olsa gerek. Karřıdakinin řu ya da bu haliyle, olduđu, olabileceđi gibi, olmak, gűrűnmek istediđi gibi kabul edilmesi... İliřki kurulurken, řu ya da bu nedenlerden űtűrű, karřılıklı olarak řűyle ya da bűyle olmađa (davranmađa, gűrűnmeđe) karar verilmiřtir; iliřki biraz olsun sűreklilik kazanabilmiřse, bu "roller" de benimsemiř demektir. (Kimi durumda, bu "benimsemiř rol" den űtűrű, kiři, kiřiliđinden űzgeide bulunduđu duygusuna kapılabilir. Ne ki, iliřkinin bu űzgeiye deđdiđini dűřűnűyorsa, bu kiři, kendiyle bir uzlařmaya varabilir. Bu duygudan vazgemiyor, unutmuyor ama unutmuř gibi davranıp onu —bilerek— bir kűřede tutuyorsa, duygusuna "dondurma" iřlemini uyguluyor demektir. Dondurulmuř duyguların kokusu ıkılmaz ya, dondurmaktan vazgemeyegűrűn, kokuların yeri gűđű tutar!..)

İki insanın anlařması iin gerekli gűrűle gelen kořullar da, birtakım "akıřma"ların deđiřik adları... Kimi (alabildi-

ğine değişik olabilecek) toplumsal etmenleri öne çıkarır, kimi yaşı, kişiliği, kimi benzeşmeyi, kimiye... benzeşmeme-yi! Kimi, "şu durumda bu, bu durumda şu" der; kimi, çekişmeden sonraki anlaşmayı sınanmış sayar, kimiye en ufak bir çatışmanın bile onulmaz yaralar açtığına inanır.

Yani, şu ya da bu türden bir çakışma üzerinde durulur her şeyden önce. İrdelemelere girişenler, bu çakışmanın öğelerini, ya ilişkiye giren kişilerin tek tek kişilikleri, "getirdikleri", "beklentileri" açısından ele alırlar, ya da, daha karmaşık çözümlemelere girişerek, "karşılıklılık" içerisinde düşünce yürütmeğe çalışırlar.

Ancak, bu işler yapıladursun, "inanç"lar da —inceden in-ceye— işe karıştırmıştır, hem de çoktan karıştırmıştır! "İnanç"lar, şu ussallaştırıp uslu kılmağa çabaladığımız, inceleyip irdelediğimiz ne kadar dışında kaldığına çoğu zaman dikkat etmediğimiz "inanç"lar...

Dostluklar, bizi bütün varlığımızla işe katan, bizi "yerimizden oynatan" ilişkiler diye görüle gelmiş, düşünüle gelmiştir. Böyle düşünülen bir ilişkiye, "inanç", kendiliğinden karışıp ortalığı büsbütün karıştırmaz mı?

Genellikle şunu görürüz: İlişkilerimizin her birinden edindiğimiz görgü, yani "kişilik" yapımızın orasında burasında —bir önceki ilişkinin, ya da bir ötedeki ilişkinin açısından— yaptığımız ufak (ya da daha az ufak) değişiklikler, bir sonraki ya da bir berideki ilişkide pek az işe yarıyor...

İlişkiler birbirinin aynı olmuyor: Başka başka insanlarla ilişki kurunuz. Ayrıca o insanlar da, zamanla değişir, biz de. Bu "zamanla değişme" de, demin sözünü ettiğimiz görgünün payı az olmasa gerek. İki kişi arasındaki alışverişin yürütülmesinde birtakım temel "doğrultu"lar, "güç yönelimleri" her zaman vardır. İmdi, bunların denetimi, bunların —çeşitli seçenekler düşünülerek— yöneltimi, görgünün kendini belli et-

mesi için pek elverişli bir alan olmaz mıydı?.. Oysa değişik ilişkilerde (bize nerdeyse bir yazgının varlığını düşündürecek, insanın gidip gidip hep aynı türden dertlere sapanmağa düşkün olduğunu düşündürecek ölçüde) aynı türden hatalara düştüğü, bu aynı türden hataların da benzer sonuçlara götürdüğü, *çokça* gözlemlenebiliyor. Şimdilik "inanç" diyeceğim, "inanç" adını vermekle yetineceğim birtakım "şeyler"i sorumlu tutacağım bu durumdan. Görgümüz artsa da, temeldeki "inanç"larımızda dişe dokunur düzeltmeler yapmağı pek güç buluruz. Yaşamımızın "müze"sini, genellikle, "inanç"larımızı ayrı raflara, dostluklarımızı ayrı raflara yerleştirerek kurmağa çalışır gibiyizdir. Oysa, daha baştan, hepsini bir güzel karıştırırız biribirine...

Demin "zamanla değişmek"ten söz ediyordum. Şimdi "müze" diyorum. Gene *zaman*... Zamanı, durmaksızın göz önünde bulunduruyormuş gibi davrandığımız zamanı, yeterince katıyor muyuz hesaba?..

Geçip giden zaman, bizi, her şeyi değiştiren zaman...

Bu "zaman" üzerine söylenmedik bir şey mi kaldı diyebilirsiniz. (İnsan tükenmedikçe, söylenmedik bir şey kalıp kalmadığını bilemeyiz ya, insan tükenirse, bunu *bilecek* kimse de kalmamış olacağına göre, bu soruyu yanıtızsız bırakalım.)

Zaman geçtikçe değişiyoruz; her şeyden önce, *önem verdiklerimiz* değişiyor. İstediklerimiz, aradıklarımız değişiyor.

İyi de, *birtakım* "inanç"larımıza, bu değişme sürecinde ne oluyor?.. Bunu her zaman bilebiliyor, fark edebiliyor muyuz? Çevremizdeki dünyanın değişme hızının artışı bizi, şu anda (bu açıdan) daha da büyük bir bunalıma götürmüyor mu? Değil "geleneksel" bilgilerin, kendi yaşantılarımızdan edindiğimiz görgünün bile artık yardımcı olamadığı bir değişme süreci içerisinde daha da çabuk "yaşlanıyor" değil miyiz?

Dolayısıyla "anlaşma" koşulları, "çakışma"lar, bu koşul-

ların bu çakışmaların temelleri, karşımıza çok daha karmaşık biçimler içerisinde çıkıp yitmiyor mu hemen ardından?

Buna karşılık, akıntıya kapılıp sürüklenmek istemiyorsak, daha doğrusu, *henüz* kendimizi "koyvermeğe" *razı olmuyorsak*? Yani, işin içine bir de, nasıl olsa yaşanması gerekeceğini bildiğimiz, sezdiğimiz değişikliklerin (daha doğrusu, bu değişiklikler karşısında gösterilmesi gerekecek *uyarlanma* çabasının) kaygısı, bir ölçü, bir denge arayışı ile birlikte (bir denge arayışından ötürü) ortaya çıkan kaygısı, karışıyororsa?

Yaşamın eşsüremli kesitlerinde oluşturulan dengeler, işte, burada bir daha karşımıza çıkıyor; ama değişik boyutlarda...

Elbette, "kesitler", işi kolaylaştırmak için kullanılıveren bir sözcük...

Bir "bütün"ü elinize alırsanız, bir yerinden kesiverirsiniz; alın size bir "kesit"! İyi güzel de, yaşamın "bütün"ü yok bizler için, yaşam *bizim* yaşamımız oldukça. Ya da "bütün" dediğimizi, her an, durmaksızın, yeniden, baştan alarak kurmakta olduğumuzu düşünmeliyiz. Böylesi büsbütün sersemletici.

Birtakım dönemleri kesit olarak düşünmek, bir yandan ne kadar kolaysa, bir başka yandan o kadar güç. Dönemler dediğimiz, bununla yetinmeyip bir de "geçiş dönemleri" diye nitelediklerimiz, keyfe bağlı bölümlenmelerdir. Yaşamımız durmuyor. Olsa olsa birtakım "dönem"lerde her şeyin baştan-kara gittiği, birtakım başka "dönem"lerde ise pek çok şeyin oldukça "tıkırında gitmiş" olduğu duygusuna kapılabiliriz. Büsbütün yanılıyor da değilizdir belki. Ama bu "kesit"ler, ister istemez, kuramsal kesitler olmakla kalır.

Gene keyfe bağlı ama daha "nesnel" görünümlü bir ölçüt, belli iki tarih arasını düşünmek olabilir. Daha daha, oldukça yakın bir tarihten bu yana, bugüne doğru düşünmeğe çalış-

biliriz. *Bugüne* bakabiliriz. "Bugün"ü belli aralıklarla düşünmeği bir alışkı haline getirebilir, "bugün"lerin öğrettiğini biriktirebiliriz.

İmdi, öyle sanıyorum ki böylesi bir "belli dönem"i göz önünde tuttuğumuzda ilişkilerimiz, özellikle *yakın* diye nitelenebileceğimiz çeşitli ilişkiler, kendi yaşamımız açısından, o andaki "biz" açısından, bir denge oluşturuyor. (Bir ilişkide alıp verdiğimizle bir başka ilişkide alıp verdiğimiz, başka başka oluyor... Doyurucu bulduğumuz ilişkiler birbirinin yerini tutamayacak ilişkilerdir, birbirilerine biraz "aykırı" bile düşebilirler. Ama bunların oluşturduğu "dizge" bir denge göstermektedir.)

*

Burada, uzun bir dipnot gerekecek gibime geliyor.

Belli bir dönemden, bir kesitten, eşsüremlî durumlardan söz ederken, kuramsal bir durukluk içinde düşünmeğe çalışırken, unutmamız gereken bir şey var, *hep var*: Yaşamının, isteyip istememenin, toklukla açlığın durmazlığı... Durmaksızın istiyor, arıyor, buluyor, atıyor, acıkıyor, doyuyoruz. Bu işlerin de herhangi bir sırası, düzeni yok... Düşlediğimiz, kuramayacağımız ilişkiler de vardır, kurmak istediğimiz, kurduğumuz, koparıverdiğimiz ilişkiler de. Bir "yakın", "sıkı" ilişkinin kurulup, gelişip, pekişip belli bir kesitte göz önünde bulundurulabilecek, incelenilecek duruma ulaşabilmesi, pek çok özen ile isteğin, çaba ile rastlantının, alışkanlık ile alışkınımın, tembellik ile elverişli (uygun) ânın bir araya gelmesini gerektirir. Aramayacağımız, kurmağa kalkışmayacağımız, bir saat süreyle olsun yaşamağı göze alamayacağımız pek çok ilişkiyi, düşleyebilir, düş düzeyinde gerçekleştirmek isteyebiliriz gene de: Bir çeşit temizlenme, arınma, "pisliğimizi atma" yolu olabilir bu düşlemler bizim için. Ağulayıcı da

olabilir... Diyeceğim, sürdürdüğümüz, belli bir anda "var" diyerek oluşturdukları dizge içerisinde görebildiğimiz ilişkilerin çevresinde bulut bulut başka ilişkiler (bize kabul ettirilmiş, kaçınmadığımız, çer çöp ayıklar gibi attığımız, sıyrılmaya çalıştığımız, kurduğumuz, kuramadığımız, düşlediğimiz ilişkiler) de var. Biz bunları unutuyor değiliz şu anda. Unutamayız da. Ama onları bir kenarda tutmakla, dikkatimizi yalnız birkaçına (önemli saydığımız, söyleyeceklerimiz açısından önemli saydığımız birkaçına) çevirmekle yetiniyoruz.

Bu dipnottan çıkmadan önce söylenmesi gereken bir şey daha var: İlişkinin (en az) iki kişiyi bağladığı, dolayısıyla burada edilen sözlerin —tek yanlı söyleniyor görünse bile— *hep* iki kişi açısından söylendiği hiç mi hiç unutulmamalı...

*

İmdi, belli bir dönemin, bir yaşam kesitinin gerektirdiği (gerektiriyor duygusunu verdiği, kişiye bilerek ya da pek farkına varmayarak arattığı) bir dengeden söz ettiğimiz anda, bu denge, en azından, bir önceki dönemin dengesiyle karşılaştırılması denenmeğe değer bir iş olacaktır. Bu dengeyi, bir önceki dönemin dengesiyle bir arada düşündüğümüzde, genellikle, bu iki denge arasında da bir denge sezebiliyoruz. Zamanın geçişi, bu geçişle yaşanan değişiklik, ilk olarak burada karşımıza bütün somutluğuyla çıkıyor. Bir dönemde kurabildiğimiz denge, karşı ağırlığını, bir sonraki dönemde kurulan dengede bulur gibidir.

Böylece, daha önce sözünü ettiğim üç denge türüne bir dördüncüsünü eklemiş oluyorum. Öyle bir denge türü ki kendini, daha önce saydığım üç alanda da gösterecektir, dikkatle bakana.

*

Bu yazıyla birlikte yaşamam da çok uzun sürdü. Sayısını çikaramıyorum artık; kaç hafta bu yazıyla oturdum kalktım, uyudum uyandım, acıktım doydum. Çıka çıka bu mu çıktı ortaya, denebilir. Elimden bu geldi.

Bu yazıya dostluklardan söz ederek girdim, vardığım nokta epey ötelede sanki. Bana sorarsanız *hep* dostlukları düşündüm. Ne ki, yazıyı burada sona erdirirken asıl girmek istediğim alana, bütün bu söylediklerimin taşıyıcısı olan alana yaklaştığımı ama giremediğimi, bu işi bir başka yazıya bıraktığımı söylemem gerekiyor. İlişkilerin bir alışverişin taşıyıcısı olduğunu, bu alışverişin de bir imgeler alışverişi, imge dizileri arası bir alışveriş olduğunu dile getirmeğe çalışacak bir başka yazıya... Anlamlar, anlamlandırmalar yoluyla yaşamağa çalışma(ları)mız üzerine bir (?) başka yazıya...

1982

Bilge Karasu Adlı Birinin 50. Yaşı Üzerine Metin Taslağı

HAL'E İNEN merdivenin kıyıcığına ilişmiş bir usuyitik, kapatılmakta olan dükkânın aydınlığına doğru sesleniyor: "Efendi, efendi..." Karanlık iyice basmış. Usuyitik, cıgarasını çeğiştiriyor. "Ben gidiyorum artık, efendi," diyor, "cevap vermedin. Soruyorum: Yaşam nedir?" Bilge Karasu, içinden, "yaşam dedi," diyor. Yanından geçiyor adamın. Çöktüğü yerden kıpırdamadan, "bak, gideceğim şimdi," diyor gene usuyitik. "Söyle. Yaşam nedir?" Sesi gerilerde kalıyor. Karasu, hal'deki alışverişini çabuk bitirip evine dönmeli. Kendisini kedisinden başka kimse beklemiyorsa da... (Kedisinin bekleyişinden söz etmek de ne ölçüde yerinde olur ya...) Güçlü ampullerin altında elmalar, mandalinalar, kıvırcık salatalar bütün dirilikleriyle parlayarak yanından akıp giderken, anasını düşünüyor Karasu. Usyitimini. Yaşamın ne olduğunun ne zaman sorulduğunu, hangi zamanlar sorulduğunu... Anlam bulamamayı düşünüyor; anlam arayışı, anlam yaratma gerekliliğini düşünüyor. Belki her yaşam için ayrı anlamlar üretme gerekliliğini...

Ona bakıyorum.

Susuyor. Önüne bakıyor.

Çocukluğundan beri bu oyunu oynar: Gözetlenme oyununu. Önceleri belki bir suçluluk duygusuydu bu: Kendisine dikilen göz Tanrının, anasının, büyüklerden birinin, sevmediği birinin gözü olur, kınardı o anda yaptığını. Adı konmadan yaşanırdu bu suçluluk. Şimdi ise gerçekten bir oyun: Kimi dakikayı, "bakan, gören varmış gibi yaşamak"... Ancak bizim baktığımız kadar bize bakıldığı, gördüğümüz kadar görüldüğümüz yanılığısından, geç, güç sıyrtıyoruz. Bizim bir çift gözümüze karşılık sayısız çift göz almaktadır çevremizi. Bu gözler, sandığımızdan çok daha sık ilişir bize. Ne ki, Karasu'nun oynadığı oyunda, gözler, artık, yapılmakta olan işi kınayacak gözler değildir; yapılmakta olan iş, "kınanacak bir iş" değildir zaten... Karasu kendi kendine bir şeyler anlatır, gözetlenme oyunu da o sıra oynanır. Bakan göz, o anlatılanı dinlemektedir. Nasıl gözse!..

İşte bundan ötürü bakıyorum ona. Baktığımı biliyor, susuyor, önüne bakıyor. Ne düşündüğünü bildiğimi biliyor.

*

Elli yaşında, ellinci yaşıyla ilişkili olarak söyleyebilecekleri ne?..

Düşünüyor. Herhalde bana, yani bunları yazana, "oh olsun!" der gibi gülümsüyor içinden. Böyle bir yazı istenmiş, kısa sürede yazılması gerek. Hanidir, "yetiştirilecek" yazı yazmıyoruz artık. Üstelik, bu yazıyı, günün birinde, metinler kitabının son metni olabilecek, "Kısmet Büfesi"nin adını taşıyacak kitabın sonuna katılabilecek bir yazı diye tasarlıyoruz. Oysa yazı, bizim için, eskiyip yıpranıp silkelenip biçilip bir daha bir daha biçimlenmedikçe bitmiş sayılmaz; yazıyla bir arada yaşamak, uzunca bir süre iç içe yaşamak isteriz. Bu yazıda bunu yapamayacağımıza göre başlığa "TASLAĞI" sözcü-

ğü eklenecek. Kitapta, bu sözcük başlıktan çıkarılabilir belki. O zamana dek ortaya çıkacak yazıya bağlı.

*

Ellinci yaşının özelliği yok.

Ellinci yılında kendini birbirinden kötü durumlarda bulmuş da olsa: Ölüm, umut kırıklığı, gönül yarası, yalnızlık, acılık; tiksinti, hastalık, eksilme, art arda, üst üste gelmiş olsa da başına... Bunların talimine dokuz yıl önce başlamıştı ya, son iki buçuk yıl, kendini bunlara iyice alıştırmakla geçti zaten. Gerçeklik bir şeyi gerektiriyorsa onu kabul etmeği, enayi yerine konunca öfkelenmemeği öğrendi gibi. Gülüp geçtiği bile oluyor böyle şeyler olunca. Durmaksızın öğrenmek gerekiyor; kendini tanımak, her günün değişikliğine kendini uyarlamak.

Bu ellinci yıla seviler, umutlar, sevinçler, tazelikler de karıştı orasından burasından. Bunu da söylemeli. Hesabın doğru dürüst tutulması gerek.

Ama *ellinci* yaşın bir özelliğini bulamıyor. Yirminci yaşın kitaplarda sözü edilen başkalığını, olağanüstülüğünü nasıl beklemişti yirminci yaşında, anımsıyor; buna da gülümsüyor, ince ince. Yirminci yaşında gerçekten çok, çok önemli bir şey olmuştu ona ama o ara farkına varmamıştı ki! Otuz yıldır o çok önemli şeyi yaşıyor sayılır bir bakıma... Bunca yılının muhasebesi karmakarışık; ama hesaplar gene de günü gününe tutulmuş olduğu için, ellinci yıl kırk dokuzuncuya, kırk dokuzuncu yıl kırk sekizinciye kaynayıyor. Sınırlar anlamsızlaşıyor gitgide.

*

Öğrenilmiş, düşünülmüş olanlar arasından, kumruya niyet çektirir gibi

Birden farkına varılan yokluklar var: Niyetçiler, hayvanları, ağzı aralık izleyicileriyle, artık yok. Birtakım şekerleme çeşitleri, âletler, meyva ya da sebze türleri, meslekler, duyarlıklar, ilgiler yok. Birçok kitap bulunmaz oluyor... (Yenilikler tümen tümen, bilmeyen yok. Görüp unutamadıklarımızın sözünü ediyoruz biz burada.)

Çocukken *işittiğimiz* bir şeyleri, şimdi, bu yaşta, *yaşıyoruz*. Yaşlanmaya bağlı sandığımız şeyin, düpedüz, yılların geçişiyle ilişkili olduğunu öğreniyoruz. Yani *biz*, yaşlananlar, öğreniyoruz. Şimdi bunları söylemek, bizim vaktiyle düşündüklerimizi düşündürecektir gençlere. Sonra onlar da...

Yoksa bu yaşın sarılmak istediği bir kötü umut mudur bu? "Onlar da..." Gerçekten, onlar da... mı?

Bizim yaşadığımız acıları onların da yaşaması gereksiz, deriz; sevinçlerimizi onlar da yaşar diye umutlanabiliriz. Oysa nasıl hepimiz öleceksek (belki "iyi" ya da "kötü" diye ayırt etmeğe bile kalkacağımız ölümlerle öleceksek), nasıl bir yaştan sonra bozulup eksilmeğe başlıyorsak, gençler de, daha gençler de (genç yaşlarında kopuvermezlerse yaşamlarından ne kadar çok gördük bunu! Ne kadar çok!) eksilip bozulacak zamanla...

kumruya niyet çektirir gibi bir şeyler seçmek... Başkalarına da söylenebilecek, söylemeğe değer bulunacak bir şeyler seçmek...

Ukalâca bir şey örmeğin: Yaşlılık-gençlik konusunda işi-

degeldiğimiz, yazageldiğimiz, beyinlerimizin en büyük donukluğu içinde sürdürdüğümüz basmakalıp düşünceler üzerinde biraz kafa yormak zahmetine katlansak, bu kalıpları değiştirmek, en azından zedelemek yürekliliğini bulsak içimizde, bakarsınız, daha az mutsuz yaşlılar, daha az mutsuz gençler türeyiverir.

Bir başka şey, örneğin: Her yasa, her kural, her bölümlenme birilerini belirsizliğin sisi içinden çıkarıp seçer, seçtirir, belirginleştirirken, o birilerini pek aldatıcı duygulara salar. Kendilerini gerçekten "başka" imiş gibi görmeğe başlar o birileri. Değil mi ki bir yasa, bir kural, bir bölümlenme onlar için düşünülmüş? Oysa böbürlenmek neye yarar? Ölümün eşitleyiciliğini unutmaya, olsa olsa.

Bir başka şey daha, örneğin: Kendini dünyanın özeği sananlar hiç de az değil. Ama kendinden başka bir şey düşünmediğini açıkça ortaya koyacak, belli edecek, herkesi birkaç dakika içinde salgın altına alacak kadar yürekli olanlar, dünyanın ilgiye değer tek kişisi benim diyebilecek ölçüde saf olanlar, çok az. Bizi aldatıyor bu; insanların başkalarına nedeli kapalı olabileceklerinin farkına varmıyoruz.

*

"Tamam, anlaşıldı; bir şeyler öğrenmiş, bir şeyler düşünmüştüz işte. Öğrendiklerimizin, düşündüklerimizin hepsini sayıp dökecek miyiz şimdi? Çiğlik edip ne kadar piştiğimizi mi anlatıyoruz?" diyor içinden kaşının tekini kaldırıp yan yan bakarak.

Haklı. Duralım.

Bir adamı anlatmaya kalkışırız ya, *anlatabilmek*, başarılması güç bir iş.

Bir şeyler (yaşam üzerine, insanların yapıp yarattıkları

üzerine bir şey daha, birkaç şey daha) öğrenmiş, düşünmüş olmak güzel; biraz yol almış sayılabiliriz. Ama yaşlanma hep ilerleme, yetkinleşme mi? Yok canım! Yaşlanmanın bir başka yanı da var: Dış dünyaya türlü biçimlerde duyulan ilginin şurasından burasından sakatlanmağa başlaması, insanın kendi kendisiyle daha çok uğraşır duruma gelmesidir de, yaşlanma... Bununsa tehlikesi büyük. "Çok şükür," diyor karşımda Karasu, "şimdilik farkındayım bu tehlikenin..." İyi bari.

Şöyle bir şey ekleyiversem şuracığa: "Tutarsızlıklarımız, çelişen düşüncelerimiz (sözlerimiz, eylemlerimiz) de bir o kadar 'biz'dir, yaşamımızdır. Nasıl unutulalım?"

Bu son yazdığımı pek karşı çıkmıyor; başını hafif hafif bir sallayışı var, o anlama gelir. Daha doğrusu, bunu hoş görmekle yetiniyor gibi. Geçen gün, şöyle bir şey söylüyordu: "Hoşgörü, yaşla azalmıyor ya da çoğalmıyor, galiba... Olsa olsa hoşgörümüzün arttığı yerler var, eksildiği yerler var; o kadar. Öyle sanıyorum." Kimi şeye kızma hızı azalmış mı ne?

Bir adamı anlatmaktan söz ediyorduk. Oraya dönelim.

Yazarlar, bu işi yapabilmek için, başarılı-başarısız birçok yol denemişler. Okuduklarımız, öğrendiklerimiz var; okumadıklarımız, okuyamadıklarımız, oku(ya)mayacaklarımız var. Yazar olarak her okuduğumuzdan yeni bir yol, yeni bir iz öğrenebiliriz. Gelgelelim, adını taşıdığım birini anlatmağa kalkışınca iş sarpa sarıyor biraz.

Bu biri, örneğin, kırk dokuz yaşında, "imgeler" diye tutturdu. İnsanın, kendine göstermek istediği kendi imgesini, başkalarına iletmek istediği kendi imgesini, başkaları üzerine kurduğu imgeyi, başkalarının kendi üzerine kurmuş olabileceği imge üzerine kendi kurduğu imgeyi, inceden inceye ayırmağa çalıştı. Çalışmalarını sürdürüyor da. Ne ki bu imge geliş-gidişi, sonunda, bir çılgın halay oluyordu. Bu düşünce-

sinin uzantıları, sonuçları, uygulamaları şimdilik bir yanda kalsın. Ama bu yazıda, yazılmak için üşüşüp itişen, sıraya girip sırayı bozan bir düşünceler akını içinden, hangilerini seçmeli?

Bu yazılanlar, yazarın yaptığı "seçim"deki bilinçlilik/bilinçsizlik oranı ne olursa olsun, Karasu'nun kendi üzerine — başkalarına gösterilmek için— kurduğu imgeyi oluşturmaya-
cak mı?

Bu da, kendisini tanıyanların, hele, az tanıyanların, özellikle, tanıdığını düşünmekle yetinenlerin, kurmuş olabilecekleri imgelere — gene kuramsal olarak— aykırı, biraz daha aykırı, çok daha aykırı düşmeyecek midir? Yazar, kurar. Bu herkesçe bilinir. Okurlar, ne yaptıklarını her zaman düşünmüşler midir?

*

Bilge Karasu adlı biri üzerine yazılacak bir metni, olsa olsa, "bak, böyle düşündüğünü (ya da, 'böyle duygular beslediğini') hiç bilmezdim," denmesine yol açacak türden açığa vurmalar kurtarabilir.

Örneğin, bir yerlerde yazdığımız, Karasu'nun kendi yaşamı içinde de doğru: Bu adam, soyunmak, (çok gerekli, vazgeçilmez sayılabilecek üç dört parça şey dışında evini, çevresini dolduran her şeyden) sıyrılmak ister... Kimi zaman, sevgilerinden, sevdiklerinden bile. Kısacası, ardında artık bırakmamış bir ölü olmak ister. Çırpınır; ama bunu başarmak pek güç olacağı benzer.

Örneğin, bir başka yerlerde yazdığımız, kendi yaşamı içinde de doğrudur: Bu adam farkına varmıştır ki uzunca bir süredir, yaşamağa çalıştığı, hep "şimdiki zaman"dır. Yaşadıklarının, elbet, bir son/ucudur, her insan gibi; ama kendisine dışarıdan bakanın, yüzünde gördüğü çöküntüyü, kendinin,

içinde duyması nasıl gerekmiyorsa, kendinin kurup duracağı bir geçmişin, *bu* ânı yaşadığı sırada, kendisini eteğinden çekiştirmesi de gerekmez.

Ulu ağaçlar, ulu bir orman geliyor şu anda gözünün önüne. Yüksekçe bir yerdeler. İki arkadaşıyla birlikte. Arabayla güneye iniyorlardı. Araba biraz ötede, yola yakın bir yerlere çekilmişti. Çocuklar oralarda dolanıyordu. Üç kişi, düzlükte ilerlemişler, ağaçların hızla aşağıya doğru inmeğe başladığı yerin kıyısında duruyorlar. Ellerinde çörek, kurabiye türünden bir şeyler; gevip duruyorlar. Arkalarında görkemli bir günün güneşi belli belirsiz alçalıyor artık. Kayran ışık içinde. Ağaçların tepeleri ışık içinde. Artlarındaki ağaçlar, kamaşan gözlerine koyuca bir serinlik salar gibi. Neredelerdi, ne zamandı bu, ayı, süremi, unutmuş hep. Oradan arta kalan tek şey bir güzellik, bir tamlik duygusu. İşte o kadar: Yaşanmış bir an.

Yaşam durmadan çözülüp bağlanan, dağılıp toparlanan, bununla birlikte aynı biçimden, kalıptan, karşılıklı konum düzeninden bir ikinci kez geçmeyen bir gidişse, anılarımızı pehpehleyelim, anlatalım, kullanalım canımız istiyorsa; ama onlardan koltuk değnekleri çatmayalım kendimize. Anıların yardımıyla ayakta duruyormuşçasına yaşamak, ulaştığımız bu ânın bütün bir yaşam içindeki yerini düşünerek yaşamak, ulaştığımız bu ânı geçmişe yansıtıp yaşamak, yanlış bir iş, der oldu Karasu. Dünyayla, *bu* anla, artık ilişkisi kalmayan, dünyayı yalnız geçmişinin korkuları içerisinde algılayan bir yaşlının ancak anılarıyla ayakta durabildiğini (dahası, durmasına yardım edilmesi gerektiğini) gördükten sonra... Geç-

mişimizi özümlemesini öğrenirsek, andaçları savurabilir, anuları bir kıyıya itebilir, ilişkileri —gerektiğinde— koparabiliriz; yaşam yoksullaşmış, çevremiz genişlemez, daralır-mış, dahası, cenazemizin arkasından yürüyecek olanların sayısı... Varsın olsun. Olacaksa, o da. Yaşamayı öğrenmek gerek... Bu hesaplar yararsız.

"Ya gelecek?" der dostları (gerçek dostları var, bununla övünebilir), "geleceğini hazırlamak büyük ölçüde elinde olduğuna göre, alıklığın gereği ne?" Gençliğindeki kadar umursamaz değil artık bu "gelecek" konusunda. Gene de yıkımın —geldiğinde— her türlü hazırlığı yaya bırakacağına, ya da anlamsız kılacağına inanır.

Örneğin, usyitimini yakından gördü; ondan korkar. Ona karşı hazırlık yapmak ne demek olabilir ki?

Usuyitik, kendinde bir aykırılık bulmaz, olsa olsa başkalarının görmekteki, işitmekteki, anlayıp yorumlamadaki eksikliğine, beceriksizliğine şaşar. Usuyitiğin çevresindekiler, yakınları, sevenleri, onun aykırılığını kabul etmeği neden sonra öğrenirler, büyük güçlüklerle. Ama bunu kabul etmenin de yetmediğini anlamak güç; bu kabul ettiğimize kendimizi, kafamızı, gönlümüzü ayarlamak gerektiğini, usuyitik bizim gibi düşünemiyorsa, bizim kendisi gibi düşünmeğe çalışmamız gerektiğini kavramak çok güç. Çoğu zaman, gerektiği sırada başarılmıyor bu. Gerçeklik duyumuzu istediğimiz gibi yönetemiyorsak, böyle bir duyumuz olduğundan gerine gerine söz etmeğe ne ölçüde hakkımız var? Sorulur.

Ölümcül bir hastalığa, elden ayaktan düşmeğe karşı hazırlık?.. Kafaca hazırlığın dışında —temel eğitimlerdendir,

der Karasu— bir kişiyi mi hazırlamak demektir bu, bu olasılıklara karşı? El altında birini bulundurmak mı? Öyle bakınca çirkinleşiyor bu çözüm.

Yaşamak değil, yaşadıkça bir şeyler yapıp oldurmak ilginçtir, der Karasu (el altında bulundurulacak kişilerse, *oldurulmaz*); yoksulluklar içinde bir umut yaratabilmek, azımsanacak şey değildir, der. Kendini ya da başkasını öldürmek herkesin başına gelebilecek bir kazadır, diye ekler; bunun böyle olduğu iyice anlaşılırsa (iyice anlaması gerekenler, özellikle, böyle tehlikelerle karşılaşmadığı gibi karşılaşmayacağına da her şeyden çok güvenen kimi "orta yaşlarını geçkin"lerdir. Onlar, hele onlar anlamalı bunu!) kendini ya da başkasını öldürmek, çok daha seyrek görülecek bir şey olur... Sayıklar gibi sıralar böyle sözleri, içinden. Oysa, kendince, çok sağlam bir bağ kurmaktadır aralarında.

Susar sonra, önüne bakar. Ben bunları yazarım. Seviden—yaşamın içinden katmer katmer bir yeni yaşam çıkarmak olan seviden— hiç açmadık burada. Sırası gelecek. Kediler de dursun köşelerinde... Uslu bir "TASLAK" olsun bu. Geçen gün, gülmeyi unuttuğumun farkına vardım, diyordu. Abartıyor.

Bir adamı anlatmak: Sayfalar, kitaplar, şeritler dolusu; ya da birkaç tümce, birkaç çizgi... Ne biri yeter, ne öbürü. Belki ikisi de gevezelik. Okuyan karar verir; elbet, *kendi hesabına*.

1981

Bütün Yapıtları 5

“Ona bakıyorum. Susuyor. Önüne bakıyor. Çocukluğundan beri bu oyunu oynar: Gözetlenme oyununu.

Önceleri belki bir suçluluk duygusuydu bu: Kendisine dikilen göz Tanrının, anasının, büyüklerden birinin, sevmediği birinin gözü olur, kınardı o anda yaptığını. Adı konmadan yaşanırdı bu suçluluk. Şimdi ise gerçekten bir oyun: kimi dakikayı, ‘bakan, gören varmış gibi yaşamak’... Karasu kendi kendine birşeyler anlatır, gözetlenme oyunu da o sıra oynanır. Bakan göz o anlatılanı dinlemektedir. Nasıl gözse!..

İşte bundan ötürü bakıyorum ona. Baktığımı biliyor, susuyor, önüne bakıyor. Ne düşündüğünü bildiğimi biliyor.”

BİLGE KARASU Bütün Yapıtları

Uzun Sürmüş
Bir Günün Akşamı

Gece

Kılavuz

Kısmet Büfesi

Ne Kitapsız Ne Kedisiz

Göçmüş Kediler
Bahçesi

Narla İncire Gazel

Troya'da Ölüm Vardı

Altı Ay Bir Güz

Lağım Aranası ya da
Beyoğlu

Öteki Metinler

Susanlar

Bilge Karasu fotoğrafı:
Levent Kazak

Metis Edebiyat

ISBN-13: 978-975-342-056-3

Metis Yayınları

www.metiskitap.com